

Smugleriet ved Kongeaaen i mands minde.

Fra omtrent 1838 til 1850.

Ved højskoleforstander S. Alkærsig, Kerteminde.

Indledende oversigt.

DEN redegørelse for „smugleriets teknik“, som skulde være hovedindholdet af denne artikel, er bygget på grundlag af de smuglerhistorier og andre oplysninger, som forfatteren i efteråret 1901 samlede hos omtrent en snes mænd, boende på strækningen langs Kongeåen fra Darum til Vamdrup, — alle gamle smuglere, enkelte af dem havde tillige været toldkarle.

Da artiklen således danner den naturlige historiske *afslutning* på den redegørelse for smugleriet og toldforholdene langs Kongeåen, som har været tilsigtet med denne og andre lignende artikler i nærværende årsskrift for 1905, 1907 og 1909, skal her til indledning gives en kort oversigt over indholdet af det foregående.

Told og toldlignende afgifter er så gammel som

al handel og samfærdsel, og også i vor historie går de så langt tilbage — ialfald til Knud den stores tid, — at begyndelsen ikke nøjagtig kan angives. Disse afgifter var imidlertid dengang meget små, som alle skatter overhovedet, og det blev de ved at være i over 500 år, så at der endnu i Kristian II.s tid f. eks. kun krævedes 2—4 skilling i udførselstold af en stud, og dog betragtedes allerede dengang studeudførselen for et af de bedste skatteobjekter.

Men da *Kristian III*, *Gustav Vasa* og andre af hin tids fyrster skulde prøve at danne en fastere statsbygning, skulde de først og fremmest bruge penge. Men hvor forsigtig man skulde være med direkte skatter, fik bl. a. *Gustav Vasa* at mærke, og om end *Kristian III* kunde byde *sit* folk adskilligt mere, så greb dog også han klogelig til de indirekte afgifter som et langt lettere og lemfældigere middel til at få penge i statskassen.

Efter reformationen øges tolden da også meget stærkt, især kvægtolden, idet den ved et *kongebrev af 1542* med engang sættes op til det tidobbelte, nemlig 20 skilling istedetfor 2 skilling. Maaske er forholdet dog knap så grelt i virkeligheden. 1 skilling var i kong Hans's Tid omtrent 15 øre værd, men under de usikre forhold i de følgende år synes pengenes værdi, som så ofte dengang, at være forringet, så at en skilling hen i Kristian III.s tid kun var ca. $8\frac{1}{3}$ øre, og istedetfor 3 kr. bliver tolden da kun 1,67 kr., men det var jo alligevel et stort pålæg, også i forhold til værdien af en stud, som dengang lå mellem 20 og 40 kr. Imidlertid skulde det ikke blive derved. I krigsårene 1563—70 blev der lagt en hel daler på (speciedaler = 48 skill.), efter krigens slutning fastsættes

tolden så til en daler *ialt*, men derunder kom den heller ikke mere; derimod kom den snart over, thi i Kristian IV's tid, da pengeforlegenheden, især efter 1625, blev permanent, blev den to gange forhøjet med $\frac{1}{2}$ daler, 1629 og 1646, så den fra sidstnævnte år er oppe på 2 daler = 8 kr. Den var dermed udnyttet til det yderste, thi dette var både dengang og senere 15—20 % af dyrenes værdi, og da man i 1718 prøvede at lægge endnu en daler på, måtte man derfor også hurtigt ned til det sædvanlige.

Med disse pålæg var der skabt *de bedste betingelser for smugleriet*, og det var allerede i Frederik II's første år, så meget mere, som der ingen egentlig toldgrænse var, og heller ingen til at passe på. Man synes ret naivt at være gået ud fra, at alt kvæget, der skulde syd på, nok skulde komme over Kolding og Ribe toldsteder. Man kom imidlertid hurtigt ud af vildfarelsen. Allerede i 1560'erne, men især i 70'erne, kommer der *en række kongebreve, som er det første forsøg på at ordne disse forhold og drage dem ind under regeringens kontrol*. Der ansættes 3 *vadstedridere* (Gredstedbro, Foldingbro og Nagbøl), og dermed er *toldgrænsen af sig selv bleven til*, uagtet den slet ikke omtales. Der gives ordrer m. h. t. *straf for smugleri*, og det er synd at sige, at man farer lempelig. Et kongebrev af 1567 befaler, at smugleren skal „have forbrudt, hvis han haver med at fare, og dertil straffes på livet“, og 1574 får en lensmand ordre til, at „han på det sted, hvor gerningen har tildraget sig, lader rejse en dobbelt galge, lader slå et oksehoved med hornene på galgen, lader stille den på fersk gerning grebne karl for retten i Kolding, tage Dom over ham

efter kongens brev og uden al nåde lade ham stå sin ret, for at andre deri kunne se sig i spejl“.

Vi kan da også være tilbøjelige til at falde i samme forundring, som stadig lyser ud af kongebrevene, når dette alligevel ikke hjalp. Men det gjorde det nu ikke, sagtens fordi der alligevel sjælden blev gjort alvor af truslen, når man endelig fangede „en synder“, og når der fra Vesterhavet til Kolding kun var tre vadsted-ridere, så skete det vel heller næppe ret tit. Og desuden: „Når man får et pund tobak på det ene øje og en daler på det andet, hvordan skulde man så kunne se?“

Da *enevælden* blev indført, hvad der, trods alt, betyder orden i kaos, blev *kontrollen* imidlertid anderledes skrap, især hen i det 18. århundrede. Først da blev — ved forordninger af 1689 og 1701 om tælling og brænding af kvæget i grænsedistriktet og forordning af 1727 om en nøjere fastsat toldlinje — det kontrolapparat lavet, som i godt et århundrede skulde blive til så usigelig plage og tidsspilde, både for embedsmænd og befolkning, og så var det tilmed demoraliserende for begge parter. Havde det så endda virket! Men det gjorde det jo ikke. Smugleriet blev fortsat, men førte ganske vist også ofte til retssager med såre bitre følger for deltagerne. („Fra Ribe Amt“ 1905). Det var først, da *kvægpesten* hen i 40'erne tvang regeringen til at sætte en tæt soldaterkordon ved Kongeåen, at smugleriet virkelig tog af. Også da kordonen hævedes, blev vagtholdet bedre end før, thi istedetfor de 6 „udridere“ fra Kolding og Ribe, som til 1745 var hele grænsevagten, blev der 1760 ansat 10 „kontrol-lører“, som blev *bosiddende* langs grænsen, og som siden hver fik en „edsvoren“ karl (toldkarl) til hjælp.

Men det bedste middel mod smugleriet viste sig dog den strømning i retning af frihandel at være, som var en følge af det 18. århundredes frihedsideer. Da tolden i 1788 og følgende år blev nedsat, og kontrollen lempedes, viste de gode følger sig straks i en forøget udførsel — så det endog gav lidt mere i statskassen end før — og et aftagende smugleri.

Men i årene efter krigen, da den almindelige reaktion også viste sig i toldlovgivningen, steg tolden atter, og dermed begyndte ogsaa smugleriet igen, men den gang rigtignok i højere grad end før ved toldernes egen hjælp („Fra Ribe Amt“ 1907), og uden at blive nær så almindelig som før. I 1827 ophævedes så mellemrigstolden på kvæg helt, og dermed ophørte endelig disse konflikter. (Jfr. forf.s artikler i „Samlinger til jydsk historie og topografi“ 1903 og 1904 og i „Fra Ribe Amt“ 1905 og 1907).

Ogsaa tolden på alle slags *varer* steg selvfølgelig meget i det heromhandlede tidsrum, og i samme grad tiltog smugleriet også her. Indtil 1807 spillede det imidlertid ikke nogen stor rolle ved landegrænsen, hverken relativt — i forhold til kvægsmugleriet — eller absolut, fordi landevejene var så lidet farbare, og den slags transporteredes langt billigere tilsøs. Når dette forhold efter 1807 ændres betydeligt, så skyldes det meget regeringens forsøg på — sammen med Napoleon — at spærre fastlandet for alle engelske varer; dette førte til et stærkere og mere organiseret smugleri end nogensinde før, og man vænnedes derved til at bruge landevejene, sådan som de nu var. Man var sat godt igang, og da krigen var forbi, fortsattes denne handel og smughandel, fordi *Flensborg langt hurtigere kom til kræfter efter handels- og pengekri-*

sen end København. Varerne kunde, selv om man betalte tolden og trods den dyre transport, have langt billigere fra Flensborg (eller Hamborg) end fra København.

Men allerbilligst var det at smugle, selv om det gik galt engang imellem, thi tolden var meget høj. Den var nedsat meget betydeligt ved den frisindede toldlov af 1797, men allerede før krigen måtte den sættes op med $\frac{1}{3}$ (fordi man havde forsømt at forhøje de direkte skatter, mens tid var!), og efter krigen blev det meget værre, så de højst beskattede varer — og det er jo altid dem, der smugles —, som manufakturvarer, kaffe, tobak, spiritus, var oppe i 30—60 % af værdien. Og dertil kom den smålige og tidsspildende *kontrol*, som vi siden skal omtale. Det er ikke for meget sagt, at ialfald mange købmænd smuglede alene for at undgå ulejlighed og tidsspilde.

Talrige historiske eksempler — også i det foregående — viser, at sådanne forhold *må* føre til et vidt-drevet smugleri. Mens kvægsmugleriet tager af, for tilsidst helt at forsvinde, tager varesmugleriet netop til. Næsten enhver høker og købmand var smugler, ialfald på vesteregnen, lige fra toldgrænsen til langt nord for Varde, og *kræmmerne* var det, hvor i landet de hørte hjemme. Dels førte vandrelivet det med sig, og dels var de gerne unge og ugifte, de havde eventyrlysten i blodet, og de havde ikke ansvar for andre end sig selv.

Efter at have givet denne korte *oversigt* skal vi gå over til at skildre tiden til 1850. Det er *en overgangstid*. Folkets stemme begynder at lyde i stændersalen, og der tales *meget, hårdt og højlydt* om de skamme-

lige snyderier, der går i svang, hvorledes man åbenlyst omgår lovene, og hvorledes det demoraliserer befolkningen. I længden kunde regeringen ikke overhøre det, så gerne den vilde, og det er sikkert for største del stændernes skyld, at den nye toldlov af 1. maj 1838 og den ny grænsetoldlov af 12. december samme år løsner de stramme bånd noget, og at der, som vi skal se, fortsættes på samme måde hen i 40'erne. Dette fører til, at mens før *hele* befolkningen havde deltaget i smugleriet — sognefogder og præster ikke undtagne —, så bliver nu efterhånden næsten kun *de professionelle smuglere* tilbage. Og da frihedstrangen få år efter så vældig banede vej for meget nyt, kom det også disse forhold til gode. Konsumtionen („sisen“) blev hævet, tolden, og især kontrollen, lempet, og toldgrænsen ved Kongeåen, dette underlige skel tværs igennem dansk land, hævet 1850 og flyttet til Ejderen (1853 til Elben). Fra den tid er da smugleriets saga i det væsentlige ude, og den har også været lang nok. Det drives vel i de følgende år fremdeles lejlighedsvis, men heller ikke anderledes. En fornuftigere toldlovgivning, navnlig fra 1863, er skyld i, at det ikke længere betaler sig så godt; et stadig stærkere fremskridende agerbrug kaldte på kræfterne og kunde også betale en sådan løn, at der ikke længere blev det uhyre misforhold mellem dagens og nattens fortjeneste som omkring 1830—40, og endelig har vel den stigende oplysning gjort sit.

Når vi nu skal fortælle om den omtalte overgangstid (1838—50), så vil vi først se, hvad der var *lov og ret* efter kongens bud, dels før dels efter 1838, og dernæst — efter de gamle smugleres egen fremstilling — hvad der var *skik og brug* mellem smuglere.

Lov og ret.

Når man læser gamle toldforordninger, 3: fra før 1848, lægger man snart mærke til, at der ikke er taget mindste hensyn til befolkningens tarv, hverken ved varernes beskatning eller ved den anvendte kontrol; der er *kun* tænkt paa den ene ting: at få penge i kassen. De to hensyn, der mere og mere tages i vore dage: at anvende både afgifterne og kontrollen således, at de bliver nogenlunde tålelige for den jævne befolkning, og således, at denne fristes så lidt som muligt til at smugle, kendtes slet ikke dengang.

For staten blev den første følge deraf, at man, da fristelsen til smugleri altså i høj grad var tilstede, måtte gøre kontrollen overmåde smålig og indviklet, dermed kostbar og tidsspildende, og så hjalp det endda ikke, som vi har set; og fordelene ved den fulgte fremgangsmåde blev derfor også mere end tvivlsom. —

Disse *kontrolbestemmelser* optager da også langt den meste plads i lovene, og det er især dem, en tænksom nutidslæser stanser ved og må mærke sig. I førstningen vil han undre sig — ja det vil han både først og sidst —, men efterhånden forstår han, at alt dette jo kun er et udslag af hine tiders politiske, sociale og økonomiske tankegang og et godt bidrag til at forstå den.

Da det især er *grænseforholdene*, vi her beskæftiger os med, skal der først gøres rede for kontrollen her m. h. t. *varer*; (ang. kontrollen med kvæg se anførte artikel i „jydske samlinger“).

Det gældende grundlag i den her omtalte periode går tilbage til 1792. Indtil 1790 var der kun *tre lovlige veje over grænsen: Kolding, Ribe og Foldingbro*, og deraf var endda kun de to første toldsteder, så

man f. eks. fra Foldingbro måtte drive det udførte Kvæg over Ribe. Heri var ikke tilstået anden lempelse, end at ejendomsbesiddere, hvis mark stødte op til toldskellet, eventuelt lå på begge sider, ved *dagen* (efter solens opgang og før dens nedgang) måtte færdes over skellet. 1790 blev der så bygget nyt toldsted i Foldingbro, og der blev bestemt 4 nye lovlige veje: Ejstrup, Dollerup, Skodborghus og Vilslev, men de er vel at mærke *ikke toldveje*, men kun bestemte til anden passage (f. eks. som adgang til de tre møller, som lå i toldskellet, som kirkeveje osv.), dog kun imod, at man meldte sig til det derværende opsyn. —

I forordningen af 18. april 1792 fastsættes enkelthederne nøjere, ligesom den samler og fastslår den del af den ældre kontrol, der fremdeles skal gælde. Den i høj grad indskrænkede passage over selve toldskellet, som jo i og for sig måtte være meget generende, (og også hvert øjeblik blev omgået), var nemlig det mindste af det. Kontroldistriktet for kvæg, som strakte sig *en mil nord og syd for grænsen*, gjaldt nemlig også for varer, og indenfor dette distrikt måtte ingen, hverken ved dag eller nat, færdes med varer ad andre veje end de 3, som stod i forbindelse med de foran nævnte toldsteder, og selv paa disse måtte varer kun føres om dagen. For grænsedistriktets forsyning med varer måtte der da fastsættes særlige bestemmelser.

For at disse regler kunde overholdes måtte toldvæsenet være i besiddelse af en stor myndighed. Det kunde foretage husundersøgelse (senere dog kun med politiets bistand) hvor som helst i grænsedistriktet, når man mente, at der holdtes varer skjult, det kunde f. eks. også befale en mand at læsse et læs hø eller tørv af, dersom man havde mistanke om, at noget var

skjult i læsset. De ejendomsbesiddere, der havde *båd* i Kongeåen, måtte kun benytte den om dagen, og de skulde aflægge *ed* paa, at den ikke blev ulovlig brugt. Også de tre møllere, der boede i toldskellet, måtte gøre *ed* på, at ingen ulovlig udveksling af varer fandt sted mellem møllegæsterne!

Den almindelige straf for *overtrædelse* af disse bestemmelser var konfiskation af varerne, om sådanne var til stede, og i *alle* tilfælde større og mindre mulker for *alle* deltagere, også „medhjælpere“; dog kunde disse blive helt fri, om de *godvillig* overgav sig og fulgte med til toldstedet, og vilde de spille *angivere*, så fik de ofte en stor belønning i stedet for straf, — det er bl. a. også deri, at det *umoralske* ved hele denne toldlovgivning består. Vægrede de sig derimod ved at aflevere, så var det dobbelt toldmulkt, brugte de skældsord og trusler, fik de vand og brød, og greb de til magten — så det kunde betegnes som *vold* —, lød dommen altid paa tugthus. Når man med disse drastiske straffebestemmelser i minde kan undres over, at grænsedistriktets beboere så at sige var en eneste smuglerbande, så må man stadig huske, at man *næsten* altid slap godt fra det, og blev man endelig taget, så havde man jo i forvejen taget sine forholdsregler, så man kunde snakke sig fra det.

Enkelte af de her nævnte bestemmelser stammer dog fra forordningen af 16. februar 1820; forøvrigt er det meste af denne gentagelser fra 1792. En lempelse er der, som er såre betegnende. Skøndt opsynet ved de 4 veje udenfor toldstederne ellers ikke kunde fortolde nogensomhelst vare, blev det dog nu bestemt, at man ad disse veje kunde føre og få fortoldet indtil *120 potter brændevin!* At det just skal være brænde-

vin, en sådan begunstiging kommer til at gælde for, stammer fra, at det dengang regnedes til det daglige brød, — brændevin skulde og måtte man have, og da den slesvigske var både bedre og billigere end den kongerigske — det sidste betyder, at tolden var høj — så var fristelsen til at smugle stor, og at give folk en sådan *mulighed* for at rette sig efter loven kunde da nok være nødvendigt, når man boede 1 mil eller mere fra toldstedet. Noget blev begunstigelsen også benyttet, men brændevin blev dog fremdeles, ligetil 1850, en af de allervigtigste smuglervarer, for ikke at sige den vigtigste. Og at dette har sin væsentligste grund i vort folks drikfældighed dengang, det er der vist ingen tvivl om.

En betydeligere lettelse var det naturligvis, da *brændingen og optællingen af kreaturerne i grænsedistriktet i 1827 blev hævet* sammen med mellemrigstolden på kvæg, og *al kontrol* i det gamle brændingsdistrikt (*syd* for åen) dermed hørte op, så varer der frit kunde føres omkring. Mange, endog en del toldembedsmænd, forstod dette således, at også kontrollen i optællingsdistriktet (*nord* for åen) var hørt op, så der ikke var anden kontrol tilbage end den på selve toldgrænsen; men dette kunde naturligvis ikke være tilfældet, i så fald var en radikal omlægning af toldsatterne aldeles nødvendig, og dertil var tiden slet ikke kommen. *Et kontroldistrikt* måtte der altså være, og da det især var kongerigets beboere, at toldordningen var rettet imod, var det vel også det rimeligste, at det blev nord for grænsen. Og fremdeles kunde da toldbetjentene eftersøge varer (fra 1824 dog kun ved politiets hjælp i husene) i dette distrikt til *1 mil nord for toldskellet*,

og de før nævnte veje og de transporten vedkommende bestemmelser, som er nævnt i det foregående, vedblev i det væsentlige at gælde, så længe grænsen bestod. Helt hævet blev kontrollen syd for grænsen dog ikke. Som det vil ses af det følgende, skete det af og til, at toldbetjente både eftersporede og anholdt varer på den søndre side, men det var sjælden, og det var ganske sikkert i alle tilfælde et overgreb fra toldvæsenets side, syd for åen havde det fra 1827 ingenting at gøre; og det fremgår også tydeligt nok af smuglernes fortællinger, at når de var kloge nok (kendte lov og ret), så lod de sig ikke imponere af slige anholdelser.

I den første tid efter mellemrigstoldens ophævelse gik tilbøjeligheden imidlertid snarest den modsatte vej. Ikke blot smuglere, men også mange embedsmænd, mente, at der ikke var anden kontrol tilbage end den på selve toldgrænsen, og det vilde i så fald, med det ringe opsyn, der var, være overordentlig let at smugle. Derfor tiltog smugleriet også i de følgende år og blev så almindeligt og nærgående som aldrig før, idet man ved nattetid *kørte*, mange vogne i følge, over åen både med kolonialvarer og kram. („Den store smuglertid“ se „Fra Ribe Amt“ 1907 og 1909). Det er i denne tid, at ikke få, især yngre, mænd i grænseegnen indrettede sig på at leve næsten alene af smugleri, og sammen med de talrige kræmmere dannede de velorganiserede og dristige smuglerbander, som heller ikke var bange for at bruge magt, når list ikke kunde forslå. Men når embedsmændene så overfor disse folk forsøgte at gøre lov og ret gældende, var modstanden, de mødte, skarpere og hidsigere end før, fordi man mente, eller ialfald *lod*, som man mente, at det var et overgreb fra deres side. Det varede

længe, og der voldtes megen fortræd, før folk vilde erkende den rette sammenhæng, og regeringen er ingenlunde uden skyld deri ved den uklarhed, der er over forordningen af 12. januar 1827. Om de sammenstød, der fulgte heraf, er der fortalt i foranførte årgange af nærværende årsskrift, og *der* er også gjort rede for, hvorledes opsynet forstærkes og skærpes, — først med militær i 1831, og siden, da dette i 1834 blev inddraget, ved 14 ny edsvorne toldkarle.

Det blev sikkert også fra nu af en del bedre, især da alt, hvad der hedder *bestikkelser*, fra den tid så godt som hørte op. Men det var alligevel umuligt andet, end at da *stændærforsamlingerne* kort efter blev indkaldt, måtte den kritik overfor disse forhold, men især overfor det, at denne grænse i det hele taget bestod, som efterhånden havde samlet sig, give sig stærke udslag. Især i *Viborg* føres der lange forhandlinger derom, som er overordentlig lærerige, både med hensyn til lovgivningen og smugleriet og folkets opfattelse af begge dele. Og det er tydeligt nok, at selv om man tager afstand fra selve smugleriet, så anser man alligevel regeringens skranker for den fri handel, både den ved Kongeåen og den inde i landet (kramhandel, landhandel og opkrævning af accise), for yderst vilkårlige, og man griber enhver lejlighed til at forlange dette helt eller delvis fjærnet. Denne kritik medfører da også nogen lettelse, idet konsumtions- og toldforordningen af 1838 nedsætter og omlægger afgifterne noget, og grænsetoldforordningen af 12. december s. år lempet kontrollen lidt. Men da disse love endnu ingenlunde er udtryk for et nyt system, så kunde lempelsen ikke være af stor betydning. — Når man ikke medførte varer, måtte enhver nu om

dagen passere grænsen overalt, og varer måtte, med „behørig legitimering“, føres rundt i kontroldistriktet både om dagen og tre timer efter solnedgang, dog gælder den sidste bestemmelse ikke for brændevin. Af denne vare kunde fra nu af kun 40 potter overføres og fortoldes ved de fire før nævnte kontrolsteder.

Endvidere blev den ovenomtalte *milegrænse* nøjere bestemt. Den var før 1838 ikke mere nøjagtig angivet, end at det af og til var vanskeligt at afgøre, om en vare (og det er især brændevin, der er tale om) kunde betragtes for rettelig anholdt eller ikke. Efter forordningen af 12. december 1838 (og en bekendtgørelse, som straks efter kom) blev der imidlertid bødet derpå, og grænsen blev endog betegnet ved en række *toldpæle*. Da denne milegrænse, ikke mindst i den her omhandlede tid, spillede så stor en rolle, skal den her nøjere angives. Fra Vesterhavet lidt nord for Sneum å gik den sønden om Sneum kirke, nord om Terpager, syd om Kikkenborg kro. Derfra over Gørding kirke nord om Søndergård i Holsted, ind mellem Hulvadgårdene i Brørup, videre over den vestlige del af Vejen mose, men midt for Estrup skov gik den mod nord over Mølgård og Damgård i Læborg til Drostrupkrog i Gjesten. Derfra over Vester Gjesten, Nørgård og Lille-røj, norden om Skræderskoven i Verst, Lysholt og Storhauge i Jordrup, videre over Vester Nebel og Dons, Stenderup og Gudsø til Drejens odde.

Vagtholdet ved grænsen bestod siden 1834 af 1 inspektør, 1 assistent, 1 kasserer, 7 kontrollører, 12 betjente og 26 edsvorne karle, ialt 48 mand. Det kostede omtrent 16,000 rdl. årligt, og indtægten skal (1836) have været 400,000 rdlr., men summen menes dog at være ansat for højt.

Den *grænsekontrol*, der nu i det foregående er gjort rede for, gjaldt naturligvis *alle* toldpligtige varer. Men var man en mil fra grænsen med dem, og de ikke var forfulgte „på frisk fod“, var de fleste af dem også fri; og denne regel synes i den grad at have været respekteret af tolderne, at selv om der var de *stærkeste* formodninger for, at de havde med smuglergods at gøre, så greb de dog kun ind i ovennævnte tilfælde.

Herfra danner dog de *stempelpligtige* varer en undtagelse; vi står her overfor et kontrolapparat, som ikke alene gjaldt i grænsedistriktet men *hele landet over*.

Stemplingen var et gammelt kontrolmiddel, som i det mindste går tilbage til 1681 og blev benyttet snart til visse grupper af *indenlandske* varer, snart til andre, især manufakturvarer; men i hvert fald altid til varer, hvis indførsel var forbudt, eller som kun måtte indføres mod en meget høj told; i sidste fald skulde selvfølgelig også de indførte varer stemples. Med toldloven af 1797 var stemplingen, som voldte stort bryderi og megen tidsspilde, bleven afskaffet; men da de store forbudslove nogle år efter kom, navnlig den af 23. maj 1812, anså man det for nødvendigt atter at indføre den, og skøndt denne kontrol uden overdrivelse sagt var den mest forhadte af alle — og det fra alle sider —, og skøndt man også søgte at lempe på den, så blev man dog ikke af med den før 1850, og lempelserne hjalp heller ikke synderligt.

Den var, i god overensstemmelse med det gamle merkantilsystem, som fik en efterblomstring efter 1814, indrettet *til beskyttelse af indenlandske fabrikanter*. Den høje told (beskyttelsestold) på de pågældende

varer var altså ikke nok, regeringen påtog sig tillige at forsyne dem, hjemlige som fremmede, med et stempel, så man straks kunde vide, om det var smuglergods, man havde for sig, eller ikke. Som så mange andre af enevældens foranstaltninger tager det sig jo udmærket ud i teorien, det skulde synes at være en god idé, men virkeligheden svarede, som man især vil forstå, når vi får set nøjere på enkelthederne, kun dårligt til forventningen.

De varer, som efter 1812 var stempling underkastet, og som for største del blev ved at være det, er nævnt i forordning af 2. april 1814: a) „Klæde og alle tøjler eller alenvarer, som er vævede af uld, trykte sirtser og cattuner samt alle farvede eller brogede tøjler og alenvarer, som er vævede af bomuld; olmerdug og bommesier; så og vævede strømper af bomuld; b) fremmede rå og raffinerede sukkere fra Evropa, spillekort og porcellain.“ De under b) nævnte varer måtte slet ikke indføres (kontrabande), men meningen er, at de tilsvarende danske skal stemples. — Men da denne gruppe jo kun er lille, og, når undtages sukker, ret ubetydelig, bliver stempelpligtige varer næsten udelukkende manufakturvarer, også kaldet *kramvarer*, og i daglig tale forstodes der heller ikke andet derved; men betegnelsen omfattede, som man ser, til gengæld næsten også al manufaktur.

Disse varer kunde altså indføres, men kun mod en meget høj told, 30—60 % af Værdien, i enkelte tilfælde mere, og *kun til København*, hvad der dels skal være en forret for denne by, (en rest af forrige tiders stapelstadsrettigheder), og dels er det for lettere at kunne holde kontrol. Fortoldingen foregik for nogle varers vedkommende efter *vægt*, for andres, de mest

kostbare, efter *værdi*, og begge dele voldte store vanskeligheder. Det første skulde jo ikke synes så svært, men sagen var, at varerne efter vejningen skulde, efter godhed, indføres i 6—7 forskellige klasser, hvortil naturligvis svarede forskellig told. Værre var det dog med vurderingen, som en tolder ikke kunde have stor forstand på. og meget hjalp det ikke, at også en rådmand eller (senere) byfoged kom med i taksationskommissionen; at man også gerne havde en varekyn-dig købmand med, var bedre, men var ingenlunde nogen tilstrækkelig garanti; da hans stemme, der måske også gik for meget i standsfællernes favør, ikke altid måtte gælde. — Der var da ofte stor misfornøjelse både med den ene og den anden fortoldingsmåde, og somme tider nægtede købmændene rent ud at modtage varerne. For at bøde derpå blev der så indrettet *offentlige auktioner*, og efter den pris, varerne der kunde opnå, blev de så fortoldede, — noget som købmændene gerne så, thi som oftest kunde de komme overens om ikke at få varen op i dens fulde pris, og at den kom i rette ejermands hænder, (enten den nu var købt af ham eller ej), og derfor blev disse auktioner blot et nyt omsvøbsdepartement til ingen nytte.

Dog gik det hele nogenlunde, så længe disse varer kun måtte indføres til *København* (og derfra forsendes til det øvrige land). Men klagerne over denne forret for hovedstaden blev til sidst regeringen for stærke, og 16. marts 1831 blev der så givet tilladelse til, at de måtte indføres 6 steder til: Nakskov, Odense, Aalborg, Aarhus, Fredericia og Ringkøbing. Samtidig blev landet delt i 4 distrikter: Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og Nørre-Jylland, hver med *sin* særlige stempeling, som kun gjaldt for distriktet, og skulde en vare føres

ind i et nyt distrikt, så skulde den altså påny gennem toldvæsenets hænder — hvert eneste stykke tøj måtte tages frem og omstemples! Dog beholdt København så meget af sin forret, at *dens* stempling skulde gælde for hele landet. Dette er jo lige ved at føre tilbage til middelalderlige tilstande! Dertil kom, at hvert af de 6 nye steder måtte have sin særlige taksationskommission for de varer, som fortoldedes efter værdi, og da man ikke altid var tilstrækkelig kyndig, så kunde denne værdi, og dermed tolden, blive ret forskellig i landets forskellige egne. Også klassificeringen af de vægtfortoldede varer var højst usikker og medførte idelige klager.

Men da stænderforsamlingerne få år efter kom, viste det sig snart, at heller ikke her kunde man stanse. Jalousien kom snart til orde: Hvorfor skulde disse 7 byer have en sådan forret fremfor de andre? Det endte med, at regeringen måtte give efter og gå videre ad glidebanen, men det var måske godt nok, thi des hurtigere fik man at se, hvor absurd det hele var.

Det rigtigste havde nu været at gøre skridtet fuldtud: lade alt fortolde efter vægt og ved *alle* toldsteder. Det sidste blev også bestemt (ved toldforordningen af 1. maj 1838) for de vægtfortoldede varers vedkommende; derimod kunde de værdifortoldede fremdeles kun indføres visse steder, kun blev tallet nu udvidet fra 7 til 26, deraf kun 5 i Jylland (nu 9 ialt) og i hele Vestjylland kun 2: Ringkøbing og Thisted, — Ribe går man omhyggelig forbi. Men de vestjydske kræmmere forstod også nok at følge den opfordring til at smugle, som lå i denne ordning!

Nu var der altså 26 taksationskommissioner ialt. Man søgte at bøde derpå ved at sende *prøvekort* fra

kommissionen i København til de andre, og disse kort blev af og til supplerede, men alt for sjælden. Dertil kom, at da der nu gerne kun var tale om vurdering af mindre partier, foregik denne kun hver 14. dag, og skulde varerne bortavktioneres, skulde de føres til en af de større byer. Det hele medførte for de handlende en sådan kæde af vanskeligheder og tids-spilde og også direkte tab, at mange købmænd blev smuglere ene og alene — som de ofte også selv vedgik — for at komme udenom alt dette. Og så besluttede man sig da til det sidste skridt: Fra 12. maj 1841 kunde *alle* stempelpligtige varer fortoldes efter vægt og *ved alle* toldsteder. På dette grundlag kørte man så videre til 1850.

De, der havde det bedst under hele denne ordning, var kræmmerne, *bissekræmmerne*. De brød sig hverken om told eller kontrol, ja de fleste af dem vilde slet intet have med disse ting at gøre, — om de så var nok så lempelige, så vilde de endda smugle, så længe det da kunde betale sig, simpelthen fordi de var smuglere af natur, og de måtte da fra deres standpunkt nærmest sige: „Jo galere, jo bedre,“ — jo mere var der jo for dem at tjene. Helt fri for ulempe og bekostning var de ganske vist ikke, thi efter 1831 kunde der ikke længere *køres* over åen. Varerne måtte *bæres*, ofte 4—5 mil, og så var man endda ikke sikker, — hvor som helst i landet, mens kræmmeren i sit „lovlige“ ærinde vandrede fra gård til gård, kunde han blive overfaldet af en af disse kontrolbetjente (gerne bosat i byerne), som skulde have deres næse i al ting, både kræmmernes pakker og folks brændevinstøj. Men at de to forurettede parter så hjalp hinanden, var jo så rimeligt, og var det ret sjælden,

at det lykkedes en betjent at fange en kræmmer, så var det endnu sjældnere, at han fik noget ud deraf. Det er nok ret hyppigt at støde på den slags sager, men da kræmmernes antal ansloges til ca. 400 alene i Jylland, så kan anholdelserne ikke siges at være mange, og de fleste kræmmere gik sikkert i årevis uden at støde sammen med kontrollen.

Af de andre stempelpligtige varer spillede især *sukker* en stor rolle. Raffineret sukker var kontrabande til 1844 af hensyn til de hjemlige raffinaderier, og rå-sukker måtte vel indføres, men *kun* til København (indtil 1833) og *kun* fra lande udenfor Evropa; ved det sidste blev der dog snart lempet noget, men afgifterne på *fremmed* sukker og St. Croix sukker var så forskellige, at der næsten kun kunde indføres den sidste slags, og det var jo også meningen. 1833 blev så handelen på St. Croix givet fri, så rå-sukker derfra kunde indføres til ethvert toldsted i Danmark, og 1834 blev det samme tilfældet med rå-sukker i almindelighed, hvorimod indførsel af raffineret sukker fremdeles var forbudt. — Men des bedre kunde det smugles, og det blev det, — navnlig til 1833 spillede sukkersmugleriet en stor rolle. Når de smuglede varer omtales i retssagerne, skal det aldrig fejle, at der er nogle kasser sukker imellem. Fra 1833 tog dette smugleri dog stærkt af, også fordi opsynet var skærpet, og sukkeret derfor, ligesom kramvarerne, måtte *bæres* flere mil ind i landet, inden man kunde være nogenlunde sikker, og det kunde ikke betale sig. — Af *ikke* stempelpligtige varer hørte *kaffe og tobak* til de mest smuglede, i alt fald til 1838, men toldloven af dette år gjorde dette smugleri så urentabelt, at det fra den tid næsten holdt op.

Imidlertid er der endnu en vare tilbage at nævne, som spillede mindst en lige så stor rolle som de stempelpligtige, nemlig *brændevin* („sprit“), ja man kunde fristes til at mene, at den som smuglervare har betydet lige så meget eller mere end alle de andre varer tilsammen. Når de gamle smuglere kommer til at fortælle om deres bedrifter, så får en tilfældig tilhører endog det indtryk, at der slet ikke har været tale om at smugle andet, og selv om man undersøger sagen nøjere, drejer dog mindst $\frac{2}{3}$ af smuglerhistorierne sig om spritsmugleri. —

Dette har selvfølgelig sin gode grund i forholdene: Den slesvigske brændevin var meget bedre end den kongerigske, men navnlig må nævnes *den høje told*. Den var både før og efter 1838 10 skilling pr. pot 8° brændevin; den kostede ikke stort mere i indkøb, og da styrken ofte gik op mod det dobbelte, og tolden fulgte med i samme forhold, så kunde tolden endog blive større end indkøbsprisen, og i hvert fald siger man ikke for meget, om man ansætter tolden til omtrent 100 %! Dermed stemmer også de gamles beretning, at selv om $\frac{1}{3}$ blev konfiskeret, så kunde smugleriet *dog* betale sig. Når dertil kommer, som før nævnt, at brændevin dengang hørte til det daglige brød, ja for alt for mange, også kvinder, var mere end dette, så forstår man måske, at vi her står overfor *det egentlige smugleobjekt*, som også hver eneste mand i flere miles afstand fra grænsen havde sin andel i, præsten og sognefogden ikke undtagne. Havde man ikke været med at smugle andet, så havde man i alt fald været med at smugle brændevin, og sådan var forholdet lige til 1850.

Da de kongerigske love for konsumtion og brændevinsbrænding ikke gjaldt i Slesvig, men alle her

kunde anlægge et brænderi hvor som helst imod en ganske ringe afgift, så blev der, netop med de ovennævnte forhold for øje, oprettet mange brænderier på slesvigske grund, især ved Flensborg, men forøvrigt lige op til grænsen. Især var brændevinen fra *Bommerlund* (1½ mil nord for Flensborg) berømt, den kunde tåle at spædes med lige så meget vand.

Endelig må nævnes en vare, som man var næsten lige så ivrig efter *at smugle ud*, som man var for at smugle stempelpligtige manufakturvarer ind, nemlig *klude*, hvis udførsel var helt *forbudt* til 1842. Forbudet gik i alt fald tilbage til 1782, måske meget længere, sagtens er det givet for papirfabrikationens skyld. Fra 1842 kunde de vel udføres, men kun mod en told, der virkede som forbud, nemlig 2 rdlr. 80 sk. pr. 100 pd., hvoraf 2 rdlr. skulde svares ved Kongeåen. Dette medførte som sædvanlig et uhyre smugleri, der siges (Roskilde stændersal) 1 mill. pd. årlig. Det var hyppigt tilfældet, at når kræmmerne kørte til Flensborg efter kramvarer, så havde de klude med derned. De måtte siden 1831 for det meste bæres et længere stykke vej, før man, syd for åen, vovede at læsse dem på vognen.

Skik og brug mellem smuglere,
belyst ved smuglernes egen fortælling.

Det kunde have sin interesse allerførst at få det spørgsmål besvaret: „Hvem var de gamle smuglere? Fra hvilke sociale lag kom de?“ Vi har tilstrækkeligt materiale til at svare derpå.

Her må først skelnes mellem „hovedmænd“ og

„medhjælper“, om end grænsen naturligvis ikke er skarp. — Medhjælper kunde enhver være, lejlighedsvis eller til stadighed, som havde tilstrækkelig fysisk kraft og udholdenhed; især det sidste var en nødvendig betingelse. Det var husmænd og smågårdmænd, men navnlig unge gårdmandssønner og tildels tjenestekarle, som skulde tjene sig en skilling til lompepenge, derimod ikke så meget de egentlige gårdmænd. — Ikke at de holdt sig for gode til at deltage, og boede de ikke for langt fra Kongeåen, kunde de også godt en aften give en håndsrækning til at få spritankrene over, — ikke at tale om at de ved lejlighed smuglede for sig selv. Men det egentlige grove arbejde, med den fortjeneste, der kunde følge med, overlod de til andre, der kunde have mere brug derfor; også var *risikoen* vel nok noget større for dem, idet de jo gerne havde råd til at betale mulkten, og retten var tilbøjelig til at tage lidt hårdere på dem end på husmanden, der tit gik med af nød og trang. — En anden sag var, at om der manglede en vogn til transporten, så var det jo dem, der havde køretøjerne, og her som overalt var de gerne rede til at møde med heste og vogn, hvor det var nødvendigt. Forstår sig — de vilde nok have en god skilling for risikoen, og det kunde der også så godt blive råd til.

Langt de fleste af disse folk var kun medhjælper *lejlighedsvis* og kan næppe regnes med til de egentlige smuglere. Men for nogle enkelte, fra Vilslev til Skodborghus (den egentlige smugleregner) vel ialt en snes stykker, var smugleriet en *hovednæringsvej*. De arbejdede vel ved landbruget, måske også den meste tid, men deres hovedfortjeneste fik de ved smugleriet, og der var også deres tanker og interesser. Snart var de omkring at hverve mandskab til den næste bedrift;

ofte gjorde de sig på en sådan tur et helt andet ærinde, og den nødvendige aftale om tid og sted (betaling blev aldrig nævnt) blev truffen ved benyttelse af halve ord, hentydninger, forblommede udtryk; — snart var de med kræmmeren i Flensborg for at gøre indkøb og være ham til nytte på rejsen på forskellig måde. Når man på tilbagevejen nåede toldgrænsen, hvor den af dem hvervede flok „sjovere“ stod rede til aftalt tid, optrådte de i almindelighed som *førere*, fordi de var bedst kendt med vej og sti og den nødvendige „teknik“. Til dem hører f. eks. „Axelsønnerne“ („Fra Ribe Amt“ 1909).

Ikke få af disse smuglere optrådte til tider som „hovedmænd“, og grænsen mellem de to grupper er ikke skarp. *Hovedmændene* er dem, købmænd, høkere, kræmmere, for hvis regning smuglingen sker, og de var næsten altid selv med; især gælder det *kræmmerne*, og disse må vistnok betegnes som de *egentlige* smuglere. Det var i almindelighed *vestjydske gårdmands-sønner*, sjældnere tjenestekarle, thi der skulde en ikke ringe kapital til at komme i gang. Efter at have handlet en del år og i almindelighed tjent mange penge, overtog de ikke sjældn en gård og blev dygtige og ansete landmænd, undertiden tillige studehandlere; men vistnok oftere desværre gik de til grunde i spil, drik og lediggang. Således har jeg hørt sige efter faderen til de to kræmmere fra Skernegnen, Per og Mikkell Albek: „Så nu er drengene kommen hjem sønder fra for at ligge på bænken!“ Og i *Dalgas: Ribe Amt 1830* citeres efter Teilmann (Beskrivelse af Skads Herred 1762): „Største parten af bissekræmmerne blive ved den omflakkende levemåde liderlige mennesker, som efter få års forløb ingenting due til. Når de ligge hjemme, bestille de intet, men agere cavalerer, gå på

jagt eller sværme omkring. De ere årsag i, at megen overdådighed finder indgang blandt almuen. Skulde al pigestads hentes fra købstaden, forbrugtes ikke tjerdeparten; når derimod kræmmeren breder sit kram på disken, kan fristelsen ikke modståes, og mange unyttige ting købes, hvorpå ellers aldrig var tænkt. Haves ej penge, tager kræmmeren gerne *gammelt sølv* eller giver endog, efter omstændighederne, credit. Det er utroligt, hvor mange penge om året denne skare dagdrivere trækker ud af landet. Også staten taber den told, som luksusvarer billigen bære, da alt, hvad disse kræmmere have at sælge, er indsmuglet fra det slesvigske.“

Det følgende er altså en gengivelse af de gamles egen fortælling. Hvad smuglerne angår, er der så mange, at de enkeltes beretninger ikke kan gengives, også fordi der vilde blive for mange gentagelser. Da det imidlertid er nogle få, som har meddelt langt det meste og det væsentligste af stoffet, gengives her deres beretninger i et nogenlunde sammenhængende hele, og de mange spredte småtræk andetsteds fra indføres deri. Hvad derimod toldkarlenes oplevelser angår, da findes der vel flere beretninger, ialt tre, men det er dog en enkelt mand, der har givet næsten alt stoffet, og vi vil da begynde med hans beretning.

I. *Toldkarl Jørgen Gartner*, Hjortlund, født 1827, toldkarl i Vilslev 1845—48. Med i krigen; derefter kontrollør i Skern i 1½ år, i Skanderborg i 7 år. Siden gårdmand i Hjortlund.

Toldkarlene var næsten altid bønderkarle. De var i kontrollørens tjeneste og fik gerne kost og logi hos

ham og i løn 3 specier og 24 skilling om måneden fast, foruden hvad der ellers kunde falde af. (Dette er 150 kr. om året; en tjenestekarl fik [ifølge Dalgas: Ribe Amt] ved 1830 40—60 kr., en avlskarl 60—90 kr.). Hvad de *konfiskerede*, blev desuden solgt til fordel for dem, dog blev 10% trukken fra for det tilfælde, at ejeren ikke fandtes, og tolden således ikke ad den vej kunde fås. Endvidere gaves der *mulfter*, hvis toldvæsenet havde set smugleren passere toldskellet, (forøvrigt også, selv om man ingenting havde med, hvis man ikke havde meldt sig), 1 daler om dagen, 1 specie om natten. Men disse penge gik i fattigkassen. Samme mulkt fik sjoveren, hvis han, på opfordring, ikke standsede, eller han brugte mund. — Toldkarlene havde ingen uniform, men et *toldtegn* med en krone og seks hjerter på og af størrelse som en specie; det skulde *straks* vises frem i påkommende tilfælde.

Det var et strengt liv at være toldkarl ved grænsen, man måtte jo våge om natten og sove om dagen, og især om vinteren kunde det være spydsk nok, når det frøs således, at man kunde køre langt til havs. Det øgede desuden arbejdet, for så kørte smuglerne i slæder eller vogne uden om Kongeåens munding. Så måtte toldkarlene til havs, men det skulde smuglerne snart opdage, og så smuglede de inde på land. — En dag var Jørgen Gartner ridende til Ribe, og da han ved aftenstid kom tilbage, så han i Farup kro nogle håndslæder samlet; en angiver (han lejede af og til sådanne) kom samme aften og meldte, at der var tale om en spritsmugling til havs. Han og hans kammerat forlod da toldbommen (i Vilslev), hvad de egentlig ikke måtte, men kontrolløren var henne at spille kort, og på åen

var der vel is, men den kunde ikke bære. De gik så til havs, og henad klokken 11 hørte han, ved at lægge øret til isen, at smuglerne trak med slæderne. Kammeraten havde lagt sig til at sove, nu fik han ham vækket, og de krøb så begge på knæerne hen imod smuglerne. Jørgen Gartner var så uheldig at udsé sig én, som løb for godt, han fik fat i ham, men kun den samme. Kammeraten var mere heldig, han tog 5, kun én slap fra dem. Den aften fik de smuglerne til at trække ankrene til Vilslev, hvor de så gav dem et par mark i drikkepenge, så havde de dog tjent en lille dagløn, og så var de også bedre at have med at gøre, om man skulde fange dem igen. Desuden gav man dem gerne tobak og kaffepunche, når de var flinke.

En anden gang havde Jørgen Gartner på afstand fulgt en smugler over Kongeåen til Vilslev, men da han råbte ham an, standsede han ikke, men løb hen til en brønd og smed ankeret derved. Smugleren ifaldt derfor mulkt foruden konfiskation, men indtægten af den sidste måtte Jørgen Gartner dele med to assistenter (toldbetjente), som kom fra den anden side og havde set, hvor manden gemte ankeret. Forøvrigt gjorde de desuden forsøg på at bilde ham ind, at ankeret slet ikke var i brønden.

En anden gang havde Jørgen Gartner lagt sig på lur „jævne Jested“ (øst for Vilslev), men han blev opdaget af sjoerverne. Jage ham bort turde de jo ikke, og han fulgte dem så ned til åen. Ovre på den anden side lå der tæt med spritankere, så hensigten var tydelig nok. Jørgen Gartner lagde sig på knæ og ledte efter rebet (hvorved man trak ankrene over), men det var ikke kastet over endnu. Imens gjorde sjoerverne nar af ham, alt det de kunde, kom også med nærgående

bemærkninger og beskyldninger og truede tilsidst med at dukke ham i åen, hvortil Jørgen Gartner svarede, at de skulde i så fald ikke gøre det for ingenting. Da de således havde set lidt på hinanden, gik smuglerne hjem, og der blev altså ikke noget af smugleriet den aften. Siden blev disse ankre dog sikkert smuglet over; det var ikke muligt at gribe ind, før de havde prøvet at passere åen, om hensigten end var nok så åbenbar.

I Jørgen Gartners drengear blev der dog smuglet meget mere; der kunde holde 6—8 vogne på den nordre side af åen for at tage ankrene, efterhånden som de kom over; hans fader var selv med dertil. Ankrene blev gerne kørt til Kikkenborg kro (Bramminge); her var man udenfor kontroldistriktet, og herfra kunde varerne da køres åbenlyst og ad hovedvejene. På tilbagevejen fik man ofte *klude* med, som smugledes over i tørv- eller lynglæs, som man kørte til Ribe med. Det var navnlig en købmand i Varde, der holdt dette smugleri gående; han havde stor kolonialhandel, men de andre varer blev gerne fortoldet; for hen i 40'erne var tolden på disse ikke høj nok til, at det kunde betale sig at smugle dem. —

Jørgen Gartner var med i krigen; derefter var han 1½ år kontrolbetjent (kramhandel, brændevinsbrænderi) i Skern, siden 7 år i Skanderborg. Han var nogle få gange med til at konfiskere brændevinstøj, men hjemmebrænderiet blev sjældnere; oftere hændte det, at han fangede en kræmmer. Engang havde han set en kræmmer gå ind i en gård, og han gik så bagefter, idet han foregav at ville købe græskøer. Det var ham en let sag at komme til at handle med kræmmeren, og da denne således havde røbet sig, viste Jørgen Gartner

sit toldtegn og konfiskerede varerne. Ikke længe efter traf han igen en kræmmer, men han var ham for klog. Jørgen Gartner udgav sig selv for kræmmer, som krammet var bleven taget fra, og nu vilde han købe af den anden. Men da han ikke havde alenmål på sin stok, blev denne mistænksom, og han fik intet ud af det.

Om en af disse kræmmere, Søren Pedersen, fortæller Jørgen Gartner, at han som dreng tjente i hans hjem. Da han var 16 år, begyndte han at handle med træskobeslag, bånd, tråd osv. og kørte til sidst med en trillebør. Derefter begyndte han så småt at smugle og gå med kram, men han var så uheldig, at toldvæsenet på en gang tog alt, hvad han ejede, og han kom da igen til sin gamle husbond og tilbød sin tjeneste. Denne gik imidlertid i kavtion for ham for 25 daler hos en købmand i Ribe; således kom han atter i gang, og efter få års forløb var han så vidt, at han ikke selv kunde besørge sin handel, men havde en 5—6 karle gående for sig rundt omkring i Jylland, — disse bar ikke selv tabet, om de blev grebne. Tilsidst havde han tjent så mange penge, at han kunde købe en gård i Øster-Vedsted. Der fortælles om ham, at da han engang havde lejet en mand til at køre til Kikkenborg med nogle krampakker, kom en toldkarl efter dem, og de kørte, som hesten skulde styrte. Karlen nåede dem imidlertid alligevel, men Søren Pedersen var ikke rådvild, — han rakte karlen, som han vel nok må have kendt lidt til, en beskreven seddel, der altså skulde gå for passérseddel. Karlen, der kun dårlig kunde læse skrift (og måske skammede sig derover), lod sig narre, og Søren Pedersen fik lov at køre videre.

II. Smuglernes beretninger.

a. Kramsmugleriet.

1. Den yngste af Axelsønnerne, født i Mejlby 1818, var med til smugleriet 1832—50, i førstningen som medhjælper, siden, ligesom brødrene, en kendt og dygtig smuglerfører, men ikke kræmmer. Siden gårdmand.
2. Aftægtsmand M. T., Stenderup, født 1821. Var med 1838—50, først som almindelig medhjælper, senere som betroet fører. Siden gårdmand.
3. Aftægtsmand S. N., Hovborg, født 1825. Var med 1842—48 som almindelig medhjælper. Siden gårdmand.
4. Aftægtsmand J. P., Jærnvedlund, født 1827. Var med som medhjælper 1845—50. Siden gårdmand.

Købmænd i *Flensborg* og *Tønder* leverede varerne og tog som oftest del i tabet, om det gik galt. Disse blev i selve butikken pakket ind i passende pakker, gerne på 16—20 pund, så en karl kunde bære to. Når man nåede åen — gerne et par timer efter solnedgang — stod sjoverne rede efter aftale, og varerne blev så ført over i en båd, eller oftere i en balje, da båden jo skulde være låset. Det kunde også ske, at man brugte en hest, eller at karlene selv måtte vade over med pakkerne, men det sidste var jo ikke så rart, da den meste kramsmugling foregik sent på efteråret eller om vinteren, da kræmmeren bedst kunde sælge.

Efterhånden som hver fik sin dragt samlet, vandrede de afsted ind over heden, med passende afstand efter som det blev mørkt til, naturligvis uden om alle almindelig kendte stier og veje. Hver karl bar to pakker, af de kostbareste dog kun én, og det var de bedste løbere, der fik dem betroet, for at toldkarlene

ikke skulde få fat i dem. I spidsen gik oftest én af kræmmerne — for der var gerne flere om en sådan større transport — han bar i almindelighed intet, især ikke, hvis man følte sig usikker, havde mistanke om *udspidsning* (angivelse) eller lignende. Føreren var derimod oftest bagerst i troppen, og i tilfælde af usikkerhed måtte han og en anden stedkendt mand, gerne en kræmmer, være *blænkere*. De skulde afsøge de dele af terrainet, der kunde være mistænkelige, men når de kom tilbage til troppen efter en sådan undersøgelse, måtte de kun i yderste nødsfald nærme sig fra siden, de skulde komme enten forfra eller bagfra. Var troppen meget stor, og den kunde hyppigt bestå af en 30 karle, endog 40, så var der også inde i rækken en eller flere, som var godt stedkendte, og som kun bar en mindre byrde eller var helt fri, for at også de i påkommende tilfælde kunde optræde som førere, hvis man nemlig skulde blive skilt i tåge eller mørke, eller der et eller andet sted i rækken skulde bryde en toldkarl ind. — Bestemte *signaler* havde man ikke, det gjaldt jo tværtimod om at gøre så lidt spektakel som muligt. Var der fare på færde, så var et råb tilstrækkeligt, man vidste nok, hvad det betød, thi under normale forhold forlangtes der absolut tavshed. Det kunde nok hænde, at en af de yngre kunde forsynde sig derimod, hvis han kom en kammerat så nær, at han kunde snakke med ham, men så kunde han også godt risikere at få kræmmerens eller førerens stok at føle. Der var en ret hård disciplin, og det var også nødvendigt.

Der måtte af og til holdes *hvil*, thi marchen over heder og moser med den store byrde var meget anstrengende. Den første tur gjorde man dog helst så lang som

muligt for at komme ud af de farligste egne. Når føreren, gerne som sidste mand, nåede hvilepladsen, kastede han sin stok i linien, hvorefter man skulde fortsætte, da man meget bedre kunde holde den, når man var i gang, end man kunde finde den igen efter hvilen. Man måtte under denne tale hviskende sammen, men tilladelsen blev ikke meget benyttet, de fleste kastede sig, trætte som de var, på den fugtige jord eller i sneen og sov ind. Kun føreren turde ikke sove, han måtte sørge for at få sine folk vækket, før de blev altfor forfrosne, og derfor varede hvilen sjældent længere end $\frac{1}{2}$ time, selv om der nok i de lange vinternætter kunde blevet tid dertil. Efter denne tids udløb vækkede han dem, og snart var toget i gang igen i samme orden, som det var kommet. Var det meget dårligt vejr, eller man af andre grunde var ret sikker for toldkarlene, så blev slige hviletider dog også undertiden tilbragte under tag, helst hos en eller anden enlig boende udflytter. Som oftest undgik husets beboere og de fremmede dog at se hinanden, — det gjaldt jo om for værten at have „sin ed fri,“ om noget kom på; og derfor havde han i almindelighed blot med et nik givet sit minde til, at smuglerne kunde holde hvil i hans lade.

Det var ingenlunde altid, at flokken kom samlet til målet, og da det kun var førerne og kræmmerne, der kendte det — thi af hensyn til udspidsning var det bedst, at de menige smuglere vidste så lidt som muligt — så måtte en af disse dagen efter opspørges, for at man kunde vide, hvor man — naturligvis først natten efter — skulde bringe pakkerne hen. Også kunde det ske, at en sådan fraskilt del af flokken (uden fører) kunde være så vildfarende, at man måtte

ligge stille, til det dagedes. Det øgede selvfølgelig strabadserne meget, for man havde ikke mere brød med sig end højst nødvendigt. — Men hvordan det nu gik, så kunde kræmmeren være temmelig rolig for sit kram, karlene anstrengte sig til det yderste for at løse deres opgave, og ellers kunde de jo heller ikke vente at komme med næste gang. Det skete vel af og til, om end sjældent, at en sjoer lod sig friste til at optræde som angiver, men man har aldrig hørt, at han er løbet bort med sine krampakker.

Var *målet* — Lindknud, Hovborg, Fåborg eller lignende — endelig nået, så skulde man vederkvæge sig ovenpå anstrengelserne. Så trakterede kræmmerne med smørrebrød, kaffe og brændevin, alt af bedste sort, og der var intet kniberi, dog var der sjælden nogen, der fik for meget, og det vilde også have været en vovelig sag for hjemturens skyld. — Når alle var vel forsynede, blev *lønnen* udbetalt, 6—8 mark dansk for en sådan tur, føreren fik en mark eller to mere; det var omtrent så meget, som der kunde tjenes ved at gå på dagleje en hel uge! I alt fald var det således i 30'erne, hen i 40'erne var misforholdet vel knap så stort; men man kan forstå, at fristelsen til at gå med alligevel var stor, især for de ganske unge. — Dernæst gjaldt det om at *slippe hjem* uden at vække opsigt. Man var højst to i følge, og man gik selvfølgelig ad afsides veje; traf man alligevel en toldkarl og blev genkendt, så havde man en eller anden historie rede, som i alt fald *kunde* være sand, så kunde han selv om, hvor meget han vilde tro deraf!

Det var selvfølgelig et uhyre anstrengende liv at være smugler. At bære den store byrde gennem heder og moser, mens man snublede over tuerne, og meget

ofte desuden igennem et tykt lag sne eller snesjap, krævede ikke blot kæmpekræfter men også et jærnhelbred, hvis man skulde holde det ud ret længe.

Dertil kom de ekstra anstrengelser, det kunde føre med sig. En nat i vinteren 1841—42 måtte f. eks. 11 smuglere ligge ude på Lovrup hede i flere timer i sne og væde, mens toldkarlen holdt et stykke derfra på sin hest. Han havde naturligvis modtaget en udspidsning; men da han intet så, blev han endelig hen i morgenstunden ked af at vente og red hjem. Men i alt fald en af karlene mente derved at have fået et knæk, som han aldrig forvandt. Ligeledes måtte pakkerne af og til bæres gennem åen, og der var ikke lejlighed til at skifte tøj. Endelig kunde det jo passere, at der måtte løbes med pakkerne, når toldvæsenet var i nærheden. — Ret mange år holdt en sjoever da ikke ud. Han begyndte gerne meget tidligt, når han var 16 år gammel eller så, thi i den alder, da man jo gerne manglede lommepenge, fristede den høje betaling mest. Men det kunde også hænde, at disse unge sjovere besvimede af træthed og søvnmangel. Mere end en halv snes år holdt man ikke ud til de *lange* ture, men så kunde man jo nok på anden måde være deltager.

Udspidsninger var ingenlunde sjældne. Hvor hadet og forfulgt end angiveren var, så kunde det dog ikke undgås, at sådanne optrådte af og til, thi fristelsen var meget stor. Foruden den løn, som angiveren fik i følge loven, nemlig andel (gærne $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{2}$) i det konfiskerede, fik han i almindelighed en ret rigelig påskønnelse fra toldvæsenets side (ofte aftalt i forvejen), navnlig om hans angivelser flere gange havde vist sig pålidelige og havde ført til et resultat. For det meste

var forøvrigt toldvæsenet, og da navnlig toldkarle og betjente, kede af angivelserne, fordi de meget ofte førte til intet, enten fordi smuglerne forstod at tage sig i agt, eller fordi angiveren var dårligt eller forkert underrettet. Dette sidste var ikke sjældent tilfældet, thi det skulde snart blive kendt, hvem der drev den trafik, og så var der fiffige hoveder nok, der kunde få sådan en fyr til at løbe med limstangen, og det blev naturligvis anset for en stor og fortjenstfuld gerning. Og selv om altså anholdelsen virkelig lykkedes, blev der jo ikke så meget til anholderen, når han skulde dele med angiveren. Denne sidste var forøvrigt sjældent aktiv smugler, derimod kunde det hyppigt være en *forhenværende* smugler, som det på én eller flere måder var gået til agters for, og som tillige var en „skidt knægt“, — det var i alt fald den almindelige dom, og den var vist næppe så urigtig. Men ske kunde det jo, at der viste sig en falsk kammerat i flokken; ja det hændte endog en gang — men det blev også altid siden fortalt til skræk og advarsel — at en smuglerfører på et nærmere aftalt sted førte hele sin trop i toldvæsenets hænder. Sligt blev altid fortalt og behandlet med den største foragt og afsky.

Det meste kram blev ført over *mellem Foldingbro og Gredstedbro*, men især i egnen om *Tøbøl*, sagtens fordi det var ret langt fra begge toldsteder. (Dermed hænger det sammen, at så mange smuglere og så mange sager angående smugleri stammer fra denne egn). De nogenlunde brugelige overfartssteder her omkring var da også vel kendte af smuglerførerne, og der kunde om vinteren også danne sig ret tydelige stier ned til dem. — Også nordpå fra åen var der visse retninger, som man helst fulgte, men forøvrigt vekslede det

en del, og det var også nødvendigt. Hovedvejene gik over Gørding—Aastrup—Starup eller Holsted—Hovborg—Nebel eller Lindknud—Vorbasse. Før 1831 kunde der køres over åen, i årene derefter (skærpet opsyn) måtte pakkerne bæres, i alt fald 2—3 mil, siden blev de kørt videre, enten samme nat eller natten efter, undertiden også om dagen, skjult i tørvlæs eller lynglæs. Men hen i 40'erne måtte der bæres ialt en 5—6 mil, og man måtte da have to hold sjovere dertil, hvad der selvfølgelig formindskede kræmmernes fortjeneste en del. Det var heller ikke ret tit, at man kunde blive færdig med hele turen på én nat, og man måtte da have en pålidelig, bosiddende mand, som sagerne kunde ligge hos, ofte en forhenværende kræmmer. Der var i grunden ikke meget at risikere derved, thi toldvæsenet måtte jo ikke foretage husundersøgelser uden politiets medhjælp, og at få denne var altid en vanskelig sag, især da hvis der var tale om sognefogden, hvad jo meget ofte måtte være tilfældet.

Derfor søgte man også for enhver pris at få sagerne i hus, når man var i knibe, være sig hvor som helst. En aften kom 16 sjovere løbende til Hovborg kro, forfulgt af to toldkarle, og smed deres pakker ind ad luger og døre. En var så uheldig at smide sine ind til svinene; men tolderne fik i alt fald en lang næse, og det var jo hensigten. I nødsfald kunde *et fårehus* ude på heden bruges, — og da man engang havde fået krammet vel gemt et sådant sted, var en af kræmmerne endogså fræk nok til overfor toldkarlene at påstå, at huset var hans, og at han følgelig forbød dem adgang til det. Og enden blev, at de måtte gå deres vej med uforrettet sag. I slige tilfælde kunde ganske vist den ene — de fulgtes gerne to og to — blive

tilbage og passe på, mens den anden hentede politi. Men hvem skulde blive tilbage? Det var det store spørgsmål. De gange, det var prøvet, skulde ikke friste til gentagelse, thi enten fik vagten så mange prygl — af ukendte personer naturligvis, og han havde jo heller ingen vidner —, så han fandt det sundest hurtigst muligt at retirere; eller også blev han ganske blidt, men bestemt, transporteret et godt stykke ud på heden, bagbunden, og overgivet til sin skæbne. Eller man gik endnu mere raffineret til værks; som da en toldkarl en morgen fandtes liggende på ryggen og sprællende med benene i luften, — smuglerne havde stukket ham et riveskaft igennem begge frakkeærmer og bag om ryggen, og så havde de pænt og forsigtigt lagt ham ned og bedt ham sove vel!

Det skulde jo i det hele være sært, om man ikke, når man således var på flugt for tolderne, fandt en luge åben i en eller anden lade, og ellers var det ikke så vanskeligt at få en brudt op. Den slags indbrud fik man nemt tilgivelse for, thi det fulgte af sig selv, at når der var tale om at drille disse posekiggere, så stod hele befolkningen sammen, og selv sognefogden og præsten var for det meste med dertil af et godt hjerte.

Efter at vi således har afhørt toldkarlen og smuglerne, og vi derigennem har fået en nogenlunde fyldig fremstilling af kramsmugleriet, som det i almindelighed blev drevet, skal vi lade *to kræmmere* fortælle træk af deres bevægede liv. Der vil også derved fremkomme nogle udfyldende enkeltheder til smugleriets historie.

1. H. J. L., født i Vejen 1816, kræmmer fra han var 21 år, til han var henimod 30; siden svinehandler, teglbrænder m. m.; en meget virksom og dygtig mand.

Fra hjemmet af var han påvirket i pietistisk retning, og siden kom han til at høre til P. L. Skræppenborgs kreds, efter at denne mand fra 1841 var flyttet til Jylland. Livet i denne kreds kom efterhånden til at betyde meget for H. J. L., og det var vistnok af væsentlig religiøse grunde, at han til sidst holdt op med smugleriet. Bestemt kan det ikke siges, thi hans antydning deraf var såre varsom og tillige taktfuld. Man fik, især igennem dette, indtryk af en *personlighed*; en personlighed, som trods det for os modsigende, der kan være deri, dog under alt dette har været *i overensstemmelse med sig selv*. Da han ikke var det længere, brød han ubetinget med dette liv, selv om det medførte økonomisk tab. — Det samme vil forøvrigt sikkert kunne siges om mange af hans fæller, thi det vilde være en stor misforståelse at antage, at det var den ringeste del af de unge mænd, som gik den vej. Gode evner havde alle, men mange af dem var også dygtige og stærke personligheder, ikke blot som kræmmere og smuglere, men i alle livets forhold.

H. J. L. fortæller, at de gerne var to, der fulgtes. Han har mange gange luret udenfor kontrollørstedet ved Skodborghus for at få at vide, om toldkarlene var hjemme. Var de det, og de var i lag med deres kæreste syssel: kortspillet, så gik han og kammeraten ganske rolig over ved selve kontrolstedet.

I førstningen, da han drev handelen i det små, hentede han gerne krammet i Haderslev, og ikke mere, end han selv kunde bære, og kunde han så ikke slippe over en af broerne eller ålegårdene, så måtte han vade over åen, og ved vintertid var det ikke rart. Der var da også en anden udvej. Omme ved Mejlby eller der omkring boede en mand, som hed *Per Åtte*, en kæmpe

med 3 mænds kræfter og et helbred, som svarede dertil. Han levede til dels af at være færgemand over Kongeåen for de mange unge kræmmere, som begyndte i det små med et par pakker, og som, ligesom H. J. L., måtte være deres egne smuglere. Han tog med lethed en kræmmer og hans pakker på nakken og bar det hele over, og var det ved vintertid, agerede han ofte isbryder tillige, idet han ved at løfte knæerne højt op brød isen foran sig. Det samme fortælles om en Mads Ravn i Hillerup.

Engang var H. J. L. bleven udspidset, men han fik nys om det i tide og tog så sine forholdsregler. Da han en morgenstund tidlig gik fra Skodborghus ad Vejen til med sin krampose, havde han ikke kram i den, men et fiskergarn. Kontrolløren selv opdagede ham, kom på sin hest og indhentede ham. „Goddag H. J., hvad har du i sækken?“ spurgte han. „Aa, det er ikke noget, du vil have.“ De trækkes en tid om det, og endelig blev kontrolløren vred og truede, og han fik så sækken. Men da han så indholdet, blev han for alvor vred: „Nå du vil holde mig for nar!“ sagde han. Han fik det svar: „Aa, vi har jo fisket så meget dernede ved åen i år, og nu skulde vi jo gerne have garnet hjem inden vinteren.“

Efter et par års forløb var H. J. L. så vidt, at han holdt hest og *red* omkring med krampakken, hvad der var ret almindeligt. Disse ridende kræmmere var toldkarlenes største ærgrelse. De havde gerne en ualmindelig god hest, og de nøjedes heller ikke med at smugle i al hemmelighed. Når toldkarlene henad morgenstunden var vendt hjem fra deres natlige undersøgelse, red en sådan kræmmer ofte over i toldvæsenets påsyn d. v. s. en halv eller en hel fjerdingvej borte, og man vidste godt, at det nyttede ikke at forfølge ham.

Engang kom H. J. L. ridende med nogle pakker forbi Vejen mølle. I en sandgrav her lå en toldkarl og sov, men hans hest blev bange og vækkede ham, og det lykkedes ham at fange H. J. L. Han spurgte, om han vilde aflevere. „Nej, jeg vil først have pakkerne forseglede, ellers stjæler I af det!“ De skulde da til sognefogden, men kom på vejen ind til kromand Thomsen, og han reddede H. J. L. ved at spørge om *regningen*. Denne var straks med; thi det var et kneb, der af og til blev brugt. Han foregav nu, at han gik for en købmand i Kolding, som havde ret til landprang. Købmanden, som han naturligvis hurtigst muligt henvendte sig til, var så skikkelig at gå ind på komedien og skrev en regning, som virkelig stemte, da H. J. L. nøjagtig kunde opgive, hvad der var i pakkerne. Han var i anledning af denne sag for retten 4 gange, men herredsfogden måtte give tabt, og krammet udleveredes. „Jeg er overbevist om, at De er kræmmer og smugler,“ udrød han engang. „Ja, der fortælles jo så meget,“ fik han til svar, „men De må jo overbevise mig; jeg håber, at De rigtig vil gøre Dem ulejlighed med at skaffe beviser.“

Handelen gik imidlertid stadig fremad for H. J. L.; de sidste år havde han et par karle til at gå for sig, og da måtte sagerne køres til åen; han fik dem gerne med vogne, som havde været i Haderslev med svin, men over grænsen måtte krammet naturligvis smugles. Det blev trukket over åen i vandtætte lædersække og siden båret videre på sædvanlig måde. Ruten var gerne: Sønderskov, vest om Vejen mose til Hundsbæk krat, hvorfra det ofte blev kørt, men dog for det meste måtte bæres. Til kørslen brugte man tit vogne med *dobbelt bund*, og her blev da de kostbareste varer gemt.

På slutningen havde H. J. L. uheld med sig. En angiver, som for denne bedrift fik 27 specier, havde givet toldvæsenet anvisning på et af hans større oplag, værdien var flere hundrede daler, i Smidstrup. Han vilde ikke udlevere nøglen til kisten, men da man truede ham med politiet, tog han sin beslutning. Han ikke alene afleverede nøglen, men han pakkede selv sagerne sammen til toldvæsenet, så kontrolløren var meget forundret. Men sagen var, at han var bleven træt deraf, og skønt tabet var stort, var det ham dog en kærkommen lejlighed til at bryde af. De andre oplag, han havde rundt omkring, fik han solgt til andre kræmmere.

2. S. S., født i Gørding 1827. Var altså ikke smugler ret længe, derimod var han kræmmer langt hen i 50'erne. Senere gårdmand.

Da S. S. havde nogle penge (en arv) til sin rådighed, begyndte han straks, kun 18 år gammel, en temmelig stor handel og havde flere karle gående for sig. Han købte for det meste sagerne i Ribe, som vel var en dansk enklave, men fra 1829 nogenlunde ligestillet med det omgivende slesvigske land, så varerne også kunde købes billigt her, om end ikke så billigt som i Flensborg. Købmanden tog den halve risiko ved smuglingen og forhandlingen; og det var vist det almindelige, ellers måtte mange kræmmere, som fik konfiskeret store partier, være gået bag af dansen. Varerne kom gerne over åen ved Hjortlund og blev båret til Aastrup, derfra blev der lejet vogn til at køre til Uldum eller Ølholm, thi S. S. havde sin meste handel i de egne.

På sine farter logerede S. S. ikke sjælden hos præster og sognefogder, én gang hos en provst. Slige steder var man altid velsét, slet ikke alene fordi man

kunde sælge billigere end købmændene, men også fordi varerne var smukkere og mere på moden, og en del af dem var også meget bedre. Dog havde man naturligvis også dårlige varer, thi skulde man handle med bønder den gang, så måtte priserne være små, og der var ikke få kræmmere, desværre, som ikke førte andet end dårlige ting, og som narrede folk dermed. Ikke sjældent solgte de dem dårligt kram og fik godt gammelt sølv i stedet til en ringe pris.

Den eneste gang, S. S. var i knibe, blev han reddet af en husmand i Haldum. Tøjet blev skjult i en kiste, og selv måtte han stå fire timer på stangen i en skorsten, — han var nemlig vel kendt af kontrolbetjenten, så han kunde ikke give sig ud for andet, end det han var. Endelig blev betjenten ked af det. S. S. blev så noget omklædt, hvad han nok kunde trænge til, og gik i byen for at „vejre“. I en gård, hvor han kom ind, gav han en lang opdigtet historie til bedste, men talen faldt da også på kontrolbetjenten, som man vidste havde været på jagt efter kræmmeren, og konen i huset var vred på ham: „Han tager jo alle de kræmmere, han ser, det er jo en stykke skidt karl!“ „Ja, det må han jo da være,“ sagde S. S. Om aftenen hentede han pakken hos husmanden og fik den i god behold til en naboby.

Da engang en af hans karle blev nappet, smed han pakken og undslap selv. S. S. roste ham derfor, thi var også han blevet taget, så var det, foruden tabet af pakken, dennes værdi i mulkt. Nogle dage efter var der bekendtgjort i bladene, at vejfarende folk havde fundet en pakke manufakturvarer, og at de var at hente der og der. Men den hoppede man jo ikke på.

En betjent fra Skanderborg tog engang en af S. S.s

bekendte. Det var på en høstmark, og da høstfolkene så det, listede de af hjemad. Kræmmeren satte sig på posen, og betjenten holdt vagt over ham. Da der var gået nogen tid, kom der brød og brændevin til kræmmeren, men ingenting til betjenten. Endelig — da der ingen folk var at se mere — spurgte kræmmeren betjenten, om han vilde gå. Nej, det tænkte han ikke på. „Ja, vil du så have prygl?“ „Jeg vil have posen, som kan tilkomme mig, med lovlig ret.“ Men da kræmmeren så tog til stokken og vilde gøre alvor af truslen, gik betjenten sin vej.

Såvidt smuglernes mundtlige fremstilling. Efter skriftlige kilder — retssager — skal tilføjes endnu nogle enkelte oplysende ting angående kramsmugleriet. Den første sag fremstilles i domsudskriften i Ribe bytingsprotokol således:

„Mandag den 6. oktober 1834 i mørkningen samledes hos Hans Winds i Kjærbøl (Farup, nord for Ribe) 4 kræmmere, (deres navne nævnes, alle vestjyder, som kræmmerne næsten altid var), med adskillige bærere i den hensigt at få oversmuglet over Kongeåen et parti varer, som samme aften var indtruffen fra Ribe. Smuglingen blev også iværksat, men blev standset i toften vesten for Hans Winds, hvor de edsvorne toldkarle C. Rasmussen og P. Junker fremstod og anholdt nogle pakker. De uanholdte varer blev i hast henlagte, og bærerne samledes næsten alle på toften, klamredes med toldkarlene og ledsagede dem, da de ikke turde blive på stedet, tværs over toften og ned mod vejen til Anders Jakobsens. Såvel på toften, som især foran Anders Jakobsens er der kastet en del sten, dog uden

at det har været at opdage af hvem, og uden at karlene, som var flygtet ind nævnte sted, blev tilføjet nogen skade. På toften blev af Jens Madsen noget bagved forsamlingen affyret et gevær i luften, og kort efter afskød C. Rasmussen ligeledes sit i forsamlingen, også i luften. Da kræmmerne havde erfaret, at toldkarlene var hos Anders Jakobsens, samlede de atter med bærrerne hos Hans Winds, og smuglingen blev atter forsøgt og udført, idet nogle varer blev ført til Terpager, resten til Allerup.“

Varene er altså ikke bleven konfiskerede, men de fire kræmmere har måttet vedgå, at de har smuglet, og at varerne var deres, og de bliver da dømt som *hovedmænd* til 80, 50, 40 og 30 rdl. mulkt, hver efter deres andel i varerne. Mulkten har de sagtens, som sædvanlig, siddet af. Den ene af dem havde forøvrigt været godt med før, — det var ham, der 15. december 1830 havde været i slagsmål med en toldkarl og siden bar mærke i ansigtet af et sabelhug („Fra Ribe Amt“ 1909. S. 181). Han var for denne bedrift bleven idømt 1 års tugthus, men efter at have udstået straffen havde han altså fortsat sin gamle forretning. Dog er han nu bleven noget forsigtigere, idet han opfordrer de andre kræmmere til at lade toldkarlene beholde de to pakker, de har taget, hellere end at tilføje dem overlast, hvad de dog, såvidt man kunde se, ikke fik lov til.

De 15 medhjælpere får en mulkt på 10 daler hver, J. M. fra Hunderup bliver tillige idømt 4 × 5 dages vand og brød, fordi han har skældt Rasmussen ud for en kæltring og har trækkes med ham om et stykke reb. En anden medhjælper får 3 × 5 dage, fordi han har kaldt den samme toldkarl for „gale Rasmus's søn“; endvidere har han løbet frem og tilbage med unød-

vendig skrigen og således bidraget til at ophidse gemytterne.“ — Thomas Hansen har været vittig og spurgt toldkarlene, om de havde nattegn, men det findes dog ikke at kunne pådrage ham ansvar. Kristen Mulvad har siddet og holdt toldkarlene med selskab hos Anders Jakobsens en del af natten, men da det ikke kan bevises, at det var for at opholde dem, så frifindes også han. Forøvrigt skulde man også synes, at de to karle jo kunde gå, om de fandt det nødvendigt. Men de har næppe turdet, de havde jo ladet sig jage bort af smuglerne.

Tilslidst skal medtages et par sager, hvori hovedmanden er en kromand fra Stenderup. Om nogen skulde bæres med navnet *smuglerkonge*, skulde det sagtens være ham. Man taler næppe med en af de gamle smuglere der på egnen, uden at hans navn bliver nævnet, og det går igen i mangfoldige retssager. Han blev en rig mand ved smugleriet, men ret hurtigt synes der at være gået svind i rigdommen. Han døde omkring 1880.

Det var navnlig som smuglerfører i stor stil, at han optrådte. I førstningen var han med personlig, siden havde han andre førere til at gå i sit sted, så han tilsyneladende intet havde med det at gøre. Men i virkeligheden var han den, der ledede det hele, og når han sendte bud, stod 30—40 raske karle til hans tjeneste, og hos ham kunde de også hente betalingen. Endvidere var hans gård *en mellemstation*; når det i de kortere nætter ikke var muligt at føre sagerne ud af grænsedistriktet, så blev de gemt hos ham til næste nat, og det var alle mulige slags, men især kram. Ja han stod endog *til ansvar* for varerne, hvis kræm-

merne eller høkeren ønskede det, naturligvis mod betaling, som synes at have været omkring 5% af værdien.

Alt dette var selvfølgelig toldvæsenet velbekendt, og hvor vanskeligt det end var at få foretaget en husundersøgelse, så var der dog ofte så god grund dertil, at man gerne gjorde sig al den umage, man kunde, når der kom en tilstrækkelig solid angivelse.

Natten før 1. marts 1842 blev der smuglet 21 krampakker over Kongeåen vest for Tobøl og lagt ind i kromandens gård. Men dagen efter fik han på Holsted marked nys om, at han var udspioneret, og at der skulde foretages husundersøgelse hos ham. Han fik straks en sikker mand afsted tilhest til Stenderup, som sørgede for at få sagerne flyttet og bedre gemt, og ved husundersøgelsen, som kom samme aften, blev da kun fundet 3 pakker i hans gård. Ved den påfølgende retssag viser han en vidunderlig evne til at sno sig ud af store vanskeligheder, og da også medhjælperne holder tæt angående ham, (nogen frygt kan måske her være med i spillet!), er det ikke muligt at gå ham så nær, at der kan bevises noget. Af medhjælperne får man at vide, hvor mange pakker der har været, og at de alle blev gemt hos kromanden, men denne erklærer intet at kende dertil; af tjenestefolkene får man at vide, hvem budet fra Holsted marked var, og vedkommende nægter heller ikke, at kromanden har bedt ham ride hjem, men udtrykkene, der er brugt, har været så „almindelige“ (hvad de sikkert også har, man talte aldrig rent ud i slige tilfælde), at der deraf intet kan sluttes, — at krammet er bleven flyttet, kender kromanden intet til, og budet påstår også, at det er noget, han selv har fundet på. Der bliver afholdt

ikke mindre end 10 forhør i sagen, men lige vidt er man; man må nøjes med de tre pakker, der er konfiskerede. Kromanden bliver ganske vist idømt sagens omkostninger, men det er jo et noget magert resultat.

Men et par år efter fik man ram på ham. Den 27. oktober 1844 blev der atter foretaget en husundersøgelse hos ham, og skønt han også dennegang var underrettet og havde haft tid til at træffe sine forberedelser, så undgik han dog ikke sin skæbne. Men toldvæsenet har åbenbart også gået meget grundigt til værks, thi man fandt varerne, 19 pakker kram, „nedgravede i et hul i jorden i kromandens eget sovekammer i en dybde af 2—3 alen og tildækkede med jord samt nogle fjæl og løse mursten ovenpå, medens der i en kælder, hvortil der er en lem fra sovekammeret, fandtes en del jord, som må antages at være opgravet af det ommeldte hul.“ Man kan vist give retten medhold i, at „det er aldeles uantageligt, at foranstaltninger af en sådan beskaffenhed og på et sådant sted kan finde sted uden med indstævntes vidende og samtykke.“ Men alligevel har kromanden påstået dette for om muligt at redde sig fra det slemme smæk, eller i alt fald redde, hvad reddes kunde, — varerne var naturligvis tabt. Men dennegang hjælper alle historier intet, han bliver vel kun dømt som medhjælper, da man ikke har kunnet overbevise ham om at være hovedmanden, men som sådan dømmes han også så hårdt, det kan lade sig gøre, nemlig til en mulkt af 108 daler = $\frac{1}{5}$ af den sum, 540 daler, som de konfiskerede varer havde indbragt ved avktionen, og desuden sagens omkostninger. Aktor har desuden påstået ham dømt for 3 pakker, som et par dage før, 25. oktober om aftenen, blev „sneget“ bort fra gården, og hvoraf én blev

anholdt, men for dette slipper han dog fri. Men dette betyder vel altså, at den aften er både de tre pakker og de nitten forfulgt „på frisk fod“ til hans gård, og der må da være holdt vagt deromkring, indtil husundersøgelsen er foretaget. Under denne forudsætning forstår man jo bedre, at det ikke engang er lykkedes ham at få sagerne gemt uden for gården, men at han har måttet gribe til så ekstraordinære foranstaltninger.

b. Sprit- og kolonialvaresmugleri.

Foruden den førnævnte toldkarl, Jørgen Gartner, har vi til denne side af smugleriet især to mundtlige kilder: Gårdmand M. A. fra Lervad i Føvling, født 1833, og husmand G. H. fra Lindknud, født 1840. Den sidste er da nærmest for den her omhandlede tids vedkommende (1838—1850) en andenhåndskilde, men han har selv været med for en kortere tid, da toldgrænsen efter 1864 igen blev flyttet til Kongeåen.

Brændevinen blev hentet i de slesvigske brænderier, der kunde sælge meget billigere end de danske, da afgiften til de offentlige kasser var meget ringe. Desuden var brændevinen meget bedre; på dette område, som på de fleste andre, var dansk industri i hine tider bagefter. Det var især i Haderslev og Flensborg og omkring disse byer, at brænderierne lå, men forøvrigt var der mange ude på landet, og da især i det nordligste Slesvig, hvor de ligefrem var anlagt med salget til kongeriget (smugleriet) for øje. Brændevinen blev naturligvis kørt til Kongeåen, og først i 30'erne blev den ikke sjælden kørt videre, over åen til den anden side milegrænsen. Fra 1831, eller i hvert fald fra 1834, måtte det høre op, og i omtrent en halv snes år gik

man nu gerne til værks paa den måde, at læsset blev lagt ind i en gård nær åen, eller, om det var meget mørkt, og man følte sig nogenlunde sikker, man kørte helt derned. Smuglingen begyndte da straks, naar bærerne på den anden side var mødt, og foregik på den måde, at en sten blev bundet i et langt reb og kastet over til den anden side, og ved hjælp af dette reb blev ankrene let trukket over. Derpå transporterede bærerne dem, efterhånden som de kom over, op til en af de nærmeste gårde, hvor en luge i laden tilfældigvis stod åben. Dagen eller natten efter blev de derfra kørt videre af ejeren til milegrænsen eller længere. Dette sidste var det voveligste ved det hele; man kunde ganske vist dække ankrene med halm, tørv ell. lignende, men kørte man ad den slagne landevej, så skulde det være sært, om man ikke kom forbi et kontrollørhus, og så skulde kontrolløren nok med sin lange jærnsøger opdage, om der var noget ulovligt i læsset; og kørte man ad markveje, så var mistanken endnu mere vågen. De få bønder, som turde påtage sig en sådan transport og næsten altid forstod at slippe godt derfra, var da med megen ret ligeså berømte blandt standsfæller, som de var berygtede blandt tolderne. En af dem var *Johannes fra Vilslev*. En dag kørte han ad markvejen nord på fra Vilslev med nogle ankere i vognen. En toldkarl, der kom ridende ad vejen fra Kærgård, kendte ham og satte straks tværs over marken for at undersøge vognen. Men Johannes var ikke rådvild. Han holdt stille og spændte fra, som om han havde nået sit mål, og spændte for en plov, der stod i nærheden, skøndt det slet ikke var hans mark. Toldkarlen lod sig narre og vendte om, og da han var vel ude af syne,

spændte Johannes for sin vogn igen og kørte videre! Men hen i 40'erne blev der passet bedre på, og da blev den måde at smugle på altfor risikabel, og man måtte da gribe til samme fremgangsmåde som ved kramsmugleriet, hvad der med de tunge ankere var yderst besværligt og kostbart, og det havde heller aldrig kunnet gå, hvis ikke tolden havde været så overmåde høj.

Sjoverne mødte altså ved åen og tog hver sit anker, som indeholdt 40 potter og vel altså må have vejjet mindst 80 pd. Enten trak de så trøjen af, rullede den sammen og bandt den på nakken som en bærepude, eller også havde man, og det var det almindelige, en særlig pude til det brug. Forøvrigt gik det så til på lignende måde som foran beskrevet. Forrest gik en fører, enten uden byrde eller i hvert fald kun med et tomt anker, og bagerst en blænker eller to, eftersom forholdene var vanskelige til, men flere ledende behøvedes ikke her, thi da transporten var så kort, var så godt som hele flokken vejkendt. Der blev holdt *hvil* én gang eller to, hvis man da var nogenlunde sikker.

Målet var jo altså i dette filfælde de *toldpæle*, som markerede kontrolgrænsen (milegrænsen) eller ialfald nærmeste sted norden for. På den vestlige del af grænsen, hvor dette smugleri synes at have floreret, var det *Kikkenborg kro*, (Bramminge), og måske var grunden til det store smugleri her netop, at man der havde et sikkert sted som mål. Længere mod øst var det f. eks. *Hulvadgårdene* i Brørup sogn, men forøvrigt var man omtrent i hver gård langs milegrænsen rede til at tage mod smuglerne. Var man først så vidt, kunde man siden trygt og åbenlyst køre videre

med det, for toldvæsenet havde nu intet med det at gøre (hvis der da ikke var forfulgt „på frisk fod“), og det havde også nok at passe på endda. Ad den vej blev høkere og købmænd helt ned til Skern forsynet med brændevin, dog blev det meste længere mod syd, og en mængde af det blev selvfølgelig brugt indenfor selve milegrænsen, hvor den ulovlige brændevinsbrænding af den grund var sjældnere. Fra Kikkenborg blev endel af brændevinen kørt lige til en gård i Krarup i Thistrup sogn, hvor man mente at *vandet* skulde være særlig heldigt at blande i brændevin, og her blev styrken da sat ned fra 13—14 til omkring 7°.

Skønt ankrene altså ikke behøvede at bæres så langt som krampakkerne, så måtte det dog være overmåde anstrengende at gå med en sådan byrde en mil, og det var også kun de stærkeste karle, der indlod sig derpå, og så hændte det endda ikke sjældnede første gange, at de måtte melde pas, før de nåede målet. Disse folk fik da også en god løn, i almindelighed det samme som kramsmuglerne, 6—8 mark eller under vanskelige forhold (is i åen, dyb sne osv.) endnu mere, og naturligvis godt traktement oven i købet.

I forannævnte M. A.'s hjem var der høkerhandel, og der blev derfor smuglet en masse brændevin (foruden andre ting) ind i huset, især da de boede ikke ret langt fra Kongeåen. Faderen havde gerne en 6—7 unge karle i sin tjeneste som smuglere, og de overførte vel en 400 ankere om året. De stod i en linie ned til åen med passende afstand, så de hver kun fik et lille stykke at gå, og på den måde blev arbejdet også så let, at selv store drenge kunde være med. På grund af den korte vej var de ofte, i alt fald

endel af året, færdige til sengetid, og ovenpå holdt de sig så lystige med smørrebrød, kaffe og snaps. De fik 10 skilling lybsk = 2 mark dansk for hvert anker, de førte over; men det kunde også ske, at høkeren lod en af de ældste overtage ikke blot smuglingen, men også risikoen, og han fik da 1 specie for hvert anker. Når spritten var vel i hus, blev den siet gennem en filthat og dernæst blandet med vand, så styrken var kun 6—7°, men alligevel var den bedre end den hjemmebrændte brændevin. Forøvrigt havde høkeren ikke lov at handle med brændevin, og derfor måtte han, som andre, kun have ét anker ad gangen i huset (til eget brug). De andre måtte da lægges ind hos naboer og derfra, efterhånden som der var brug for dem, smugles ind til høkerens, — det skete, når man kørte i marken, eller ved anden passende lejlighed, og man fik så en pot brændevin eller $\frac{1}{2}$ pd. kaffe for ulejligheden.

Hvis man *vilde* lade fortolde, så var der forskellige måder at snyde toldvæsenet på. F. eks. havde man *skæve* ankere, så de ikke kunde måles nøjagtig op; eller man lod brændevinen fortolde som *rom*, som der var mindre afgift på. For det tilfælde, at tolderen skulde ville undersøge indholdet, var der så under spundset anbragt en blikkende med rom!

M. A.'s fader hentede både spritten og andre kolonialvarer i Flensborg. Før 1838 blev også ofte de sidste smuglet over, siden sjældnere; der var gærne for meget at vove derved i forhold til, hvad der var at fortjene. Han tog flæsk, huder, smør og uld med derop, — den meste handel var jo byttehandel dengang. Endel af de hjemførte varer solgte han til høkere længere ind ad landet, ja helt op til Tistrup og ind

til Jælling. Brændevin leverede han på samme måde; kromanden i Hovborg købte al sin brændevin hos ham, og bønder længere inde fra landet kunde også hente et par ankere.

En dag kom en mand fra Hundsbæk således efter 4 ankere. Han skulde vente bag en banke $\frac{1}{4}$ mil fra åen, og der skulde M. A. så komme med dem. Imidlertid var den sidste så uheldig at blive forfulgt af en toldkarl, men skønt et hammelreb sprang, lykkedes det ham dog at få afleveret til Hundsbækmanden, uden at tolderen så det. Da M. A. mødte denne, blev han spurgt, om det ikke var ham, der kørte her for lidt siden. „Nej, jeg har været i Holsted med kartofler, men der kører jo en vogn der!“ „Hvem mon det var?“ „Ja jeg kendte slet ikke den mand.“ „Hvad var der i vognen?“ „Jeg så det ikke!“ Således blev samtalen ført videre, indtil Hundsbækmanden var i sikkerhed.

M. A. var jo kun en stor dreng, mens smugleriet blev brugt, så han kunde ikke være synderlig med at bære, men så var han spejder (blænker), og det var jo ikke den mindst vigtige post. En vinteraften, ved den tid han var 12 år, kom han i spidsen for en række spritankere og opdagede forude en toldkarl. Han løb da tilbage og fik karlene til at lægge sig ned; selv gik han grædende op imod toldkarlen og bad ham om at vise ham på ret vej, han var faren vild. Denne lod sig narre, og da han var vel borte, gik man videre. —

Den anden meddelers oplevelser (G. H. fra Lindknud) refererer sig til tiden, lige efter at grænsen i 1864 var flyttet tilbage til Kongeåen, men da smuglingen foregik på samme måde som før, er de lige oplysende.

G. H. var sjover for en kromand på egnen, som en kort tid drev smugleriet i stor stil. Han kørte til Flensborg efter *kolonialvarer*, især brændevin, sukker, kaffe og tobak, gerne med tre heste for. Ved Kongeåen mødte så en snes sjovere, som hjalp sagerne over åen (gerne i en stor balje) og bar dem siden til Folding kirke. Her mødte saa et par vogne eller tre nordfra og tog varerne; sjoverne kørte hjem med sidste vogn. Kromanden selv kørte en helt anden vej hjem. Siden kom høkere langt nede fra Jylland: Ølgod, Tistrup osv. og købte varer af ham; han tjente vistnok godt derved, men da grænsegendarmeriet ret kom i orden, blev det dog for risikabelt, og han holdt så op.

En enkelt gang — vinteren 64—65 — blev et sådant læs kolonialvarer endog båret over broen ved Foldingbro forbi toldvæsenets vinduer, men den nat var det rigtignok også et forrygende vejr med snefog. Staldkarlen i kroen havde fået en god skilling for at hjælpe; hos ham fik sjoverne et par store snapse, dernæst fik de træskostøvlerne af og hoserne omviklede med halmbånd, og så gik det løs med en vis færdighed; det hele var besørget i mindre end en halv time, „det var egentlig ikke så farligt.“ Varerne blev bragt over i kørestalden, hvor tre slæder holdt rede til straks at køre med dem. Ved denne bedrift tjente kromanden 200 daler.

Sommeren efter, natten før Vejen markedsdag, smuglede han et lignende læs over ved H. D. Kloppenborgs ålegård, hvorfra det blev båret op i Skibelund krat. Men da var det nær gået galt. Drengen, som i den tidlige morgenstund skulde komme med vognen, var kørt vild og mødte ikke, og kromanden

selv blev som sidste mand taget af en toldkarl med to toppe hvidt sukker, — dem beholdt toldkarlen og sagtens et par daler til, for han kunde jo sagtens vide, at der var mere, hvor det skulde hen. Det var jo altså endda billigt sluppet, men hvad skulde han nu gøre? Der stod han med sine varer og sine karle, og det var tæt ved solopgang. Endelig jog han karlene hjem så nær som G. H., som blev sat til at passe på varerne; selv gik kromanden til Askov og fik fat på en vogn, og så blev varerne kørt bort ved højlys dag; men det var jo også Vejen markedsdag. G. H. blev sendt ud for at opsøge drengen, at han ikke skulde røbe hele historien.

Engang havde kromanden et parti tobak liggende i et hus sønden for åen. Det var udspidset, og hver gang man kom og vilde have det over, var der også en toldkarl i nærheden. Men „æ Sallingbo“ havde „så møj en flygtig hest“; han fik nogle pund tobak og noget andet krammeri på den en tidlig morgenstund, og det lykkedes ham godt nok at få toldkarlen lokket efter sig. Kromanden sagde: „Skidt med de par pund tobak; kan du ikke klare dig, så smid det, så han skal bukke sig efter hvert pund!“ Men Sallingboen red fra tolderens, og mens denne jagt stod på, fik de andre resten af tobakken over.

Det var strengt arbejde at bære kasser og ankere $\frac{1}{2}$ mil eller så, men det gav også en gammel daler (3 kr. 20 ø.) for en nat.

Efter skriftlige kilder (retssager) skal tiltøjes endnu et par oplysende historier om spritsmugleriet.

Natten mellem 12. og 13. oktober 1838 smuglede kromanden i Stenderup 47 ankere over, som blev lagt

op i en af Plougstrupgårdene. Straks efter, at man godt og vel havde fået alt under tag, trængte toldbetjent *Linge* og hans karl *Delfs* ind ad to forskellige døre og fandt smuglergodset. Det var jo en vældig fangst, og det kan være, at det har gjort *Linge* lidt ør i hovedet, så han ikke i øjeblikket har været klar over, hvor langt hans ret gik. Han satte i alt fald *Delfs* til at bære ankrene ud, men blev siden betænkelig og ordrede ham til at bære dem ind igen. Siden holdt *Delfs* og en anden toldkarl, der var kommen til, vagt, mens *Linge* red til Foldingbro for at få nærmere ordre. Det endte naturligvis med, at de to toldkarle fik befaling til at forlade stedet, thi toldvæsenet kunde jo ikke på egen hånd foretage en husundersøgelse. Og det er endda muligt, at ejeren af gården har fået en undskyldning.

Dermed havde vel så den sag været ude af verden, thi tolderne kunde jo ikke *bevise*, at brændevinen var smuglet over, og det kunde derfor ikke konfiskeres. Men at kromanden var bange derfor, er jo rimeligt, og han kom da også snart til stede og kom i spektakel med toldkarlene. Imod den sidst tilkomne er han dog foreløbig skikkelig, for han havde straks vist sit toldtegn. Når *Delfs*, trods al opfordring, ikke gør det samme, kommer det formodentlig af, at han har glemt det hjemme; da kromanden mærker det, bliver han meget nærgående, skælder ham ud for kæltring og indbrudstyv, truer ham med en sten, tager ham i brystet og dunker ham op mod væggen osv., og først da den anden toldkarl blandede sig i striden, skældte han også ham ud. Men kromanden slipper godt fra det altsammen, thi, slutter retten, da striden mellem ham og *Delfs* under de givne forhold må betragtes

som *privat*, så må den *deraf flydende* strid mellem ham og den anden toldkarl *også* betragtes som privat (o, vidunderlige distinktion!), uagtet denne sidste har legitimeret sig. Men da kromanden dog har tilstået, at han vidste, Delfs *havde* været toldkarl, og samme morgen havde set ham sammen med Linge inde i gården, så vækkes en formodning om, at han — imod benægtelse — alligevel vidste, at D. var toldkarl, hvorfor han bliver at idømme sagens omkostninger.

En lignende sag møder vi fra 1845, idet en gårdmand i Åtte er tiltalt for, at han ikke har villet tillade en toldkarl husundersøgelse, da denne har forfulgt en smugler med en krampakke til hans gård („frisk fod“). Men da karlen også her har forsømt at vise sit toldtegn — som det synes, fordi han gik ud fra, at tiltalte måtte kende ham, når de sås hver dag — slipper gårdmanden for videre tiltale. Dog idømmes han sagens omkostninger, fordi der er „stærk formodning“ om, at han alligevel har kendt betjenten, der bor i samme by. Han redder sig ved det samme vidunderlige kneb, som kromanden i forrige sag, og som anvendes ofte, „at han vel vidste, at karlen *havde* været i toldvæsenets tjeneste, men at det var ham ubekendt, om han endnu var det, eftersom han ikke havde lagt synderlig mærke til hans færd.“

Også en sag fra 1844 har lighed med de to sidste. Rasmus Storm af Sønderskov mark havde tænkt sig, at han skulde have sig en snaps billig brændevin til nytårsaften, og om eftermiddagen, 30. december, gik derfor han og en anden mand ned mod åen og kom lidt efter tilbage. Storm var foran og råbte op til en mand, der stod ved hans husende, om der var noget i vejen, og da denne sagde nej, hostede Storm tre

gange, og kammeraten kom da frem med et anker på ryggen. Men alt dette har toldkarl Christensen været vidne til; han havde nemlig „fået en mistanke om, at der vilde blive smuglet brændevin over toldskjælsåen til tiltaltes hus“ (angiveri!), og han sprang nu frem og konfiskerede ankeret; bæreren undløb, og ham får man heller ikke fat i.

Men så kommer efterspillet. Storm skælder nemlig Christensen grundig ud: „Hvad er det for tyve og røvere og kæltringer, der ligger på lur ved min gård? Dem har jeg lov til at skyde!“ Christensen opgav nu, hvem han var, men viste ikke toldtegn, „da han var for langt fra tiltalte.“ Denne løb da ind i sit hus og kom tilbage med en bøsse, hvormed han truede at skyde, hvis C. ikke straks forlod hans grund. Men da det bliver oplyst, at geværet ikke var ladet, og Storm bestemt nægter, at C. har sagt, hvem han var, slipper også han med at betale sagens omkostninger.

Om morgenen, kl. 1, 13. Juni 1844, traf to toldbetjente 7 karle, i færd med at smugle brændevin, ved bækken mellem Vilslev og Darum. En løb fra dem, og skøndt de kendte ham, nægter han for retten stadig at have været med; én slipper for straf, fordi han godvillig går med, to med andel i omkostninger, men tre ikendes en hårdere straf. — Den ene af dem, en skomager fra Vilslev, har samme aften stødt sammen med to andre betjente, mens han har været ude, vistnok som blænker. I hvert fald råber han varsko, og da betjentene straks forbyder ham at gentage det, gør han det alligevel efter at være kommen et stykke fra dem. Han giver i retten den kostelige forklaring,

at han havde været ude at lede efter en hest, var falden i søvn, og da han vågnede op og så betjentene tæt ved sig, var det, at han af forskrækkelse gav sit varskoråb(!). Men retten kommer jo nemt uden om det ved at henvise til, at dette råb blev gentaget, da han mente at være langt nok fra betjentene. Da han og de andre siden blev anholdt, har han desuden „gjort støj, sparket til et anker og svinget med sin stok,“ og da han to gange før er straffet for smugleri, bliver det 5 dage vand og brød. — To brødre fra Vilslev har ligeledes svinget med deres stokke, og da de også har gjort støj og udstødt *trusler* og derved har hindret betjentene i deres hensigt at lede efter flere ankere end de to, de har konfiskeret, så dømmes de til vand og brød i hver 2×5 dage.

Pudsigt virker det at se, hvorledes retten i slige sager altid lægger vægt på, at de tiltalte „måtte kunne indse, at de ved slige trusler hindrede betjentene i deres lovlige forretninger.“ Som om nogen tvivlede om det! Og som om nogen tvivlede om, at dette ikke netop var deres hensigt! Men sagen var, at et lignende udtryk stod i loven, og når man kunde få forbrydelsen defineret *netop* med lovens ord, så var det jo nemt at dømme!

Endelig skal som afslutning på disse historier meddeles indholdet af en retssag om *smugleri af klude*, også kaldet *lusekram*.

I foråret 1833 (altså på den tid da kludes udførsel var helt forbudt) lå i gæstgiver Lunds lade i Foldingbro ca. 50 sække klude, som ved lejlighed skulde „udpraktiseres“. De blev imidlertid opdagede af kontrollør

Petersen, der var så snedig at stikke kort i dem med sit segl på, på en 7—8 stkr. nær. Natten mellem 28. og 29. juni blev ca. 30 sække borte, og 9 blev anholdt hos købmand Mads Hansen i Lintrup samme nat, og i de 6 fandtes det slemme kort.

Det var jo ikke til at komme forbi, og disse 6 sække bliver da også konfiskerede; derimod ikke de 3, da det ikke kan bevises, imod smuglernes påstand, at de er ført over grænsen. M. Mathiassen af Åtte vedgår under forhøret at have været med til smuglingen, at han modtog sækkene af Peder Mogensen og bar dem til Peder Jessen; andre af smuglerne så han ikke. Betalingen for arbejdet blev bragt i hans hus, uden at han véd af hvem.

Man har altså stået i en kæde ned til åen, noget man ofte brugte, når der kun var en kortere vej at gå. Det fremgår endvidere særdeles tydeligt af denne sag — hvad der også ses af andre —, at smuglerne ikke så, hørte eller sagde mere end allerhøjest nødvendigt. Det meste gik uden ord, og skulde man tale, så var udtrykkene korte og knappe og ofte, af hensyn til mulige tilhørere, forblommede. Et anker var „en gris“, en sæk klude „et knippe halm“, en pakke kram blot „en pakke“ osv. Når „luften var ren“, så var der ingen fare for „hundene“, i modsat fald var der „lusk i vejret“; men forøvrigt havde man sikkert mangfoldige andre billedlige betegnelser, sådan som de daglig fødes på bønderes læber den dag i dag og endnu mere den gang og som dør igen efter kortere eller længere tids forløb. — Endvidere søgte smuglerne, såvidt det lod sig gøre, også at undgå al anden samkvem, så man heller ikke ser hinanden, — betalingen bringes, men man véd ikke af hvem; der sendes bud

om forhold, vedrørende smugling, men budet undgår helst at tale med vedkommende selv; benyttede smuglerne en mands hus, så skete det vel i almindelighed med hans vidende og vilje, men for det meste så han ikke de fremmede, lige så lidt som man spurgte en kræmmer om hans navn, — det vilde være en taktløshed. — Sjøverne kendte da heller aldrig den mand, de smuglede for, kun deres fører; lige så lidt kendte de målet for vandringen. Det gjaldt i det hele at klare sagerne præcist og godt og samtidig kende det mindst mulige til personer og forhold; så havde man den opfattelse, at man altid med god samvittighed i retten kunde gøre ed på, at man ingen ting vidste! —

Om *forholdet mellem smuglere og toldere* giver det foregående måske knap den rette forestilling. Det er jo ganske naturligt de hvasseste sammenstød, der huskes, og især er det dem, retssagerne drejer sig om; lige så lidt her som andre steder kan man derfor bruge den slags sager alene til at få det rette billede frem. Det er rimeligt, at når begge parter var ude i „embedsforretninger“, så var det *alvor*, og ellers vilde man heller ikke bryde sig en smule om det hele. Sammenstødene *kunde* jo også være livsfarlige, som da toldkarl Hans Jørgensen fra Vilslev ved slagsmålet på Stenderup hede, 17. august 1831, blev så medtaget, at han 4 uger efter døde deraf (Fra Ribe amt 1909). En anden toldkarl mistede livet ved at forfølge en smugler ind i en lade (i Åtte), men det var et ulykkestilfælde, idet han løb ind i en ophængt le. — Natten mellem 16. og 17. september 1844 druknede en ung karl i Kongeåen ved spiritussmugling, altså også nær-

mest et ulykkestilfælde; derimod skal en ung karl fra Lindknud i kamp med toldkarlene være bleven så forslået, at han døde deraf. Disse er de eneste mig bekendte eksempler, og det sidste er endda tvivlsomt; og skønt det kan være nok, så må det dog siges at være meget få, eftersom sammenstødene var så talrige.

Og egentlig *råhed* er lige så sjælden at træffe. Jeg véd egentlig kun én fortælling — fortalt mig af kræmmeren H. J. L. — som ret har præg deraf. En toldkarl ved navn Johnsen gav sig i følge med en sprit-smugler, som gik med ankeret på nakken. J. troede sig ukendt, gav sig i snak med manden og spurgte ham, om det ikke var strengt at bære ankeret, og om han ikke skulde løse ham af. Jo tak, det måtte han gerne, — men bare han endda var forbi denne Johnsen, „for det er nok en skjål karl.“ — Aldrig så snart havde imidlertid J. fået ankeret på nakken, før smugleren drog sin knippel og slog ham i hovedet, så han straks styrtede. Smugleren løste så ankeret af ham og gik sin vej med det, idet han sagde: „Lig du kun nu der, bitte Johnsen, til blodet løber af dig!“ J. kom sig, men det varede længe.

Men sligt hører til de store undtagelser. Langt oftere går udslaget til den anden side, — over i gemtligt drilleri, højst kådhed, og det er nok også bedre overensstemmende med dansk naturel. Følgende historie er et godt eksempel. Nogle kramsmuglere kaldte en nat en husmand op for at spørge om vej og for at få noget at drikke. Som manden nu stod der ved brønden i sin bare skjorte og trak vand op til dem, har han vel pirret deres komiske sans og lyst til at gøre løjer, — nok er det, han fik kun en kold spand vand i enden til tak for sin villighed, og så løb knæg-

tene grinende deres vej! — En gårdmand i Vilslev smuglede et anker brændevin over ved Gredstedbro på den måde, at en gammel kone, som han havde oppe at køre, havde det under skørterne, og kontrolløren generede sig jo for at være alt for nøje med sine undersøgelser. Nogle dage efter, da kontrolløren kom ridende forbi mandens gård, bød denne ham ind at smage hans billige brændevin; ved snapsen fortalte han ham historien, som kontrolløren kun morede sig over. Sådanne småting, som måske også var lavede lige så meget for løjer som for gevinstens skyld, så tolderne gerne gennem fingre med, og det var de også nødte til, hvis deres forhold til befolkningen skulde være sådan, at de kunde være imellem dem. Ja selv for deres embedes varetagelse var det klogt, thi en mand, der tog det alt for nøje, gjorde man sig ingen samvittighed af at drille og snyde, i stort som i småt, når man kunde se lejlighed. Så kunde han tilmed få et øgenavn, som den toldkarl i Darum, der endog var så nøjeregnende, at han konfiskerede brændevinsflasker og „skæggemænd“, og som hele sit liv kom til at gå under navnet „Jørgen skægmand.“

At skaffe et godt forhold til veje ved hjælp af en „påskønnelse“ var i tidligere tid meget brugt, især, som det syntes, over for de højere toldembedsmænd; men også en toldkarl kunde dengang lukke øjnene: „Nær en fo'r en pund tobak o den jen yw, å en dåler o den ajn, hudden ska en så ku sie?“ Heller ikke er det på nogen måde udelukket, at sligt har været i brug i den tid, her er omhandlet; men efter at den store udrensning var foretaget langs grænsen omkring 1820, var de højere toldembedsmænd dog vistnok nogenlunde ubestikkelige, og heller ikke hører man, hverken

ad mundtlig eller skriftlig vej, synderligt til, at en toldkarl eller en betjent kunde købes. Mens der atter og atter fortælles bestemte eksempler på, at smuglere eller andre lader sig friste til angiveri, så er de tilsvarende historier om tolderne holdt i *almindelighed*, ikke personfæstede; og fra de skriftlige kilder (retssagerne) véd jeg kun én gang, der er *tale* derom, men det bliver ingenlunde bevist, og det er heller slet ikke derom, at retssagen er rejst. Og det skulde dog være mærkeligt, hvis karrene i den henseende var så brodne, som der er sagt, om det så ikke skulde komme frem. Smuglerne har jo dog ofte den bedste vilje til at sige tolderne tak for sidst.

Tilsidst en lystig historie om forholdet mellem smugler og tolder:

Kontrolløren i Skodborghus og en gårdmand i Skodborg, der var ret vel bekendt som smugler, var en aften sammen i et selskab, hvor talen, som så ofte, faldt på smugleriet, og især blev det afhandlet, hvem der viste størst snildhed og opfindsomhed, smugler eller tolder. Og da gårdmanden meget stærkt og noget udfordrende fremhævede den første på den sidstes bekostning, tilbød kontrolløren ham et væddemål. Gårdmanden skulde inden 14 dage smugle et oksehoved brændevin over mindre end en fjerdingvej fra kontrollørhuset; lykkedes det ham, fik han 20 daler, men blev han fanget, så skulde han betale kontrolløren samme sum, foruden at brændevinen naturligvis blev konfiskeret.

I de følgende aftener havde kontrolløren naturligvis en toldkarl gående til hver side fra broen, hvor kontrollørhuset lå, og en mørk aften blev det meldt, at nu var oksehovedet sikkert under vejs. Kontrolløren

kom snart til stede, for han vilde selv have fornøjelsen af anholdelsen, som rimeligt kunde være. Det gik også, som det skulde; da vognen var midt i åen, så hensigten var umiskendelig, råbte kontrolløren holdt; han gned sig i hænderne over fangsten, og gårdmanden, der var til stede, lod meget flov. Men så var det, som han tog sig sammen; han påstod, at der ikke var andet end vand i tønden, og at man ingen fornøjelse vilde få af at konfiskere den. Kontrolløren smilede overbærende og gav tørt kusken ordre til at køre til kontrollørhuset, men da tønden her blev undersøgt, viste det sig, at gårdmanden havde sagt sandhed, det var virkelig vand. Til overflod kaldte kontrolløren alle onde magter til vidne derpå, men gårdmanden svarede med et lunt smil: „Jamen, det er jo da det, jeg har sagt hele tiden!“

Det er næsten overflødigt at tilføje, at mens man parlamenterede om vandtønden, var brændevinstønden, som havde været lige bag efter, ganske stille kørt over på samme sted. Det kunde i alt fald kontrolløren regne ud, og han tog det så fra den gemytlige side og betalte det tabte væddemål.

Kilder: Foruden de i teksten anførte artikler af samme forfatter og de pågældende *love og fordringer* må især nævnes:

1. *Stændertidende*, hvis forhandlinger giver et levende indtryk både af smugleriet og kramhandelen (her er dog de mundtlige kilder meget bedre), men især af den måde, lovene virkede på: den generende og tidsspildende kontrol og den demoralisation, der fulgte af, at de stadig blev omgåede. Dette gælder

forøvrigt lige så vel konsumtionen og den ulovlige brændevinsbrænding, som det her omhandlede emne.

2. *Retssagerne*. Her må henvises til følgende: Ribe bytingsprotokol 1833—44 fol. 83,107,139, Gørding-Malt herreders justitsprotokol 1837—52 fol. 270,371, dom af 10. maj 1844, fol. 139 for 1844, fol. 195 for 1845, fol. 212 for 1845, fol. 222 for 1845, fol. 274 for 1850.
